

Universiteit
Leiden
The Netherlands

In het Verleden Gehanteerde Praktijken Bieden (g)een Garantie voor de Toekomst: Het Poldermodel Heroverwogen

Albers, Ramsey

Citation

Albers, R. (2023). *In het Verleden Gehanteerde Praktijken Bieden (g)een Garantie voor de Toekomst: Het Poldermodel Heroverwogen*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3608015>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

In het Verleden Gehanteerde Praktijken Bieden (g)een Garantie voor de Toekomst

Het Poldermodel
Heroverwogen

Ramsey J. G. W. Albers
S2165643

Universiteit Leiden: MSc Scriptie
Management van de Publieke Sector:
Bestuur en Advisering

Begeleider: Prof. Dr. A. Timmermans

Tweede lezer: Dr. C.J.A. van Eijk

Woordenaantal: 17.627

15-01-2023

's-Gravenhage

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Theoretisch kader	6
2.1 Brede versus smalle definitie	6
2.2 Neocorporatisme	8
2.2.1 Neocorporatisme als concept	8
2.2.2 Neocorporatisme in Nederland.....	9
2.2.3. Het gesloten hiërarchische netwerk.....	10
2.2.4 Van neocorporatisme naar lobbyisme?	11
2.3 Consensus als onderdeel van de Nederlandse identiteit?	12
2.3.1 Adaptiviteit Poldermodel	12
2.3.2 Consensus.....	13
2.3.3 Consensus of conflict?	14
2.4 Outputlegitimiteit versus inputlegitimiteit versus proceslegitimiteit	14
2.5 Uitdagers van belangenorganisaties	17
2.5.1 Grassrootsgroepen.....	18
2.5.2 Old power versus new power	18
2.6 Verwachting	20
3. Methode.....	21
3.1 Onderzoeksopzet	21
3.2 Betrouwbaarheid en validiteit	23
4. Belangenbehartiging agrarische sector.....	24
4.1 Het agrarische netwerk.....	24
4.2 Traditionele belangenorganisatie: LTO Nederland.....	26
4.2.1 1954-1995: Fusie van agrarische belangenbehartiging.....	26
4.2.2 1995-2005: Hervormingen	28
4.2.3 2005-heden: Hernieuwde spagaat	30

4.3 Uitdager: Farmers Defence Force	30
4.3.1 Een typische nieuwe macht?	31
4.3.2 Een succesvolle belangenbehartiger?	32
4.4 Boeren in crisis	34
5. Analyse	36
5.1 Samenwerking	36
5.1.1 Demonstreren, blokkeren en intimideren	36
5.1.2 FDF als gevaarlijke stakeholder	37
5.1.3 Problemen in de agrarische coalitie	38
5.2 Toegankelijkheid	41
5.2.1 Toegang tot het Landbouw Collectief	41
5.2.2 Toegang tot het poldertafelspel	41
5.3 Legitimiteit, transparantie en vertrouwen	43
5.4 De balans	45
6. Conclusie & discussie	47
Literatuurlijst	51

1. Inleiding

‘Het Poldermodel is *here to stay*’, aldus Kim Putters bij zijn installatie als voorzitter van de Sociaal-Economische Raad (SER) op 16 september 2022 (SER, 2022). De SER tracht middels overleg overeenstemming te bereiken over sociaal-economische onderwerpen, door middel van samenwerking tussen ondernemers, werknemers en onafhankelijke deskundigen. Een belangrijk onderdeel van de overlegeconomie van de SER is het Poldermodel (SER, z.d.). Niet verwonderlijk dat de voorzitter van het adviesorgaan, dat de belichaming van het Poldermodel lijkt te zijn, nog steeds een grote rol ziet weggelegd voor het Poldermodel in de toekomst en daarmee zijn organisatie.

Onze overheid moet dealen en wheelen met de markt en het maatschappelijk middenveld. Daar zijn de verhoudingen in Nederland vanouds op gericht. Juist dat rekening houden met ieders belangen is de basis voor brede welvaart. En de SER heeft vanouds de opdracht om daaraan te werken. De SER kan belangen verbinden en polarisatie tegengaan (SER, 2022).

Echter, ‘dat rekening houden met ieders belangen’ lijkt in de huidige samenleving steeds eerder uitzondering dan regel. Uit het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) van 2021 blijkt dat sinds de eeuwwisseling naast de ideologische polarisatie, ook de affectieve polarisatie en feitenpolarisatie sterk zijn toegenomen (Harteveld & Rekker, 2021, pp. 113-119). Burgers staan niet langer slechts ideologisch tegenover elkaar; de groeiende afkeer tegen hun (politieke) tegenstanders en het groeiend aantal aanvaringen over de feitelijke percepties van de werkelijkheid, zorgen ervoor dat burgers het gesprek steeds minder vaak met elkaar aangaan. In ruil hiervoor kiezen burgers steeds vaker voor minder traditionele middelen om voor hun belangen en rechten op te komen. In plaats van het gesprek aan te gaan en te polderen, wordt steeds vaker teruggегреpen op staken, demonstreren en procederen (De Sauvage Nolting, Mellendijk & Van Dorp, 2021; NOS, 2022h).

Een indicatie dat het aantal protesten in Nederland toeneemt, is het toegenomen aantal demonstraties in Amsterdam en Den Haag. In 2014 werden slechts 220 demonstraties aangemeld in Amsterdam, terwijl dit in 2019 opliep tot 1416. In Den Haag is een vergelijkbare trend waar te nemen, sinds de eeuwwisseling is het aantal demonstraties bijna vervijfvoudigd. Daarbij nemen niet alleen het aantal demonstraties toe, maar ook het aantal demonstranten dat aanwezig is (De Sauvage Nolting et al., 2021). Dankzij sociale media is het

immers gemakkelijker geworden om snel grote groepen te mobiliseren (De Nationale Ombudsman, 2018).

Ten opzichte van andere West-Europese landen ligt het aantal demonstraties in Nederland lager. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in de manier waarop de belangen van Nederlanders worden behartigd. De zogenaamde ‘checkboekmobilisatie’, waarin burgers lid worden van een organisatie die hun belangen behartigd in ruil voor een periodieke vergoeding, zorgt ervoor dat de belangen van Nederlanders organisatorisch worden behartigd, waardoor er meer wordt gepolderd dan geprotesteerd. Echter, ondanks de invloeden van het Poldermodel, is in Nederland eenzelfde tendens waar te nemen van steeds meer protesteren in plaats van polderen (De Sauvage Nolting et al., 2021; NOS, 2022h).

Deze tendens zet zich inmiddels ook af binnen de traditionele belangenorganisaties. Vanuit de eigen gelederen komt steeds meer protest, waardoor consensus niet kan worden bereikt. Zo heeft de achterban van de Landelijke Huisartsen Vereniging (LHV) recent het Integrale Zorgakkoord (IZA) afgewezen (NOS, 2022g). Eveneens belangenorganisatie Mind, voor patiënten in de ggz-instellingen, wijst het IZA af (De Telegraaf, 2022). Daarnaast zijn er leden die hun belangen niet langer behartigd zien worden door traditionele belangenorganisaties, zoals de Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO Nederland), en zich juist voegen bij uitdagers van de gevestigde orde. Met de komst van Farmers Defence Force (FDF) en Agractie zitten relatief nieuwe belangenorganisaties aan de poldertafel. Deze uitdagers van traditionele belangenorganisaties zijn een afspiegeling van de eerdergenoemde tendens waarin polderen plaats moet maken voor protesteren (Van der Meer, 2022).

De samenleving lijkt daarmee veranderd, sterker nog de samenleving is veranderd en verandert continue. Dit impliceert dat de omgeving en omstandigheden waarbij het Poldermodel goed gedijt steeds vaker onder druk komen te staan. Niet verwonderlijk dat er dus steeds vaker wordt getwijfeld aan de houdbaarheid van het Poldermodel. Deze twijfels zijn daarentegen niet nieuw, al sinds de eeuwwisseling zwelt de kritiek op het Poldermodel aan (Batenburg & De Witte, 2001; De Vries, 2014; Jaarsma, 2022). De houdbaarheid van het Poldermodel lijkt hierdoor minder zeker dan Putters recent stelde (SER, 2022). Hierom richt dit onderzoek zich op de overkoepelende vraag: *In hoeverre is het Poldermodel in huidige crises toepasbaar?* In de beantwoording van deze vraag legt dit onderzoek de nadruk op de rol die zogenaamde uitdagers van traditionele belangenorganisaties hierin spelen. Dit leidt tot de volgende centrale onderzoeksvraag: *Hoe zet de opkomst van een uitdagende belangenorganisatie de traditionele belangenorganisaties in de agrarische sector onder druk*

en hoe kan het Poldermodel onder deze veranderende omstandigheden functioneel en relevant blijven?

De meeste onderzoeken naar het Poldermodel, de rol van traditionele belangenorganisaties hierin en de houdbaarheid ervan zijn voornamelijk een historische weergave van de klassieke Nederlandse overlegpolitiek (Prak & Van Zanden, 2013; Woldendorp & Keman, 2007). Daarnaast tracht een deel de houdbaarheid van het Poldermodel ter discussie te stellen (Batenburg & De Witte, 2001; De Vries, 2014; Delsen, 2002; Karsten, Van Veen & Van Wulfften Palthe, 2008) of zelfs een transitie naar een nieuw model voor te stellen (Hemerijck, 2016; Torenvlied, 2005). Het beperkte aantal studies naar de rol van traditionele belangenorganisaties en diens uitdagers richt zich uitsluitend op hoe traditionele belangenorganisaties reageren op hun uitdagers (Van Dalen, 2020). Tot op heden is er in de literatuur geen aandacht besteed aan hoe uitdagers van traditionele belangenorganisaties het bouwen van consensus bemoeilijken. Deze beperkingen hebben een kennishiaat in de literatuur gecreëerd betreffende de rol van uitdagers van traditionele belangenorganisaties in het succes van het Poldermodel.

De volgende deelvragen over de optimale omstandigheden voor het Poldermodel en uitdagers van traditionele belangenorganisaties worden behandeld voor de beantwoording van de centrale vraag:

- *Wat zijn optimale omstandigheden voor het Poldermodel?*
- *In hoeverre blijkt uit de bestaande literatuur dat het Poldermodel adaptief is?*
- *Op welke manier wordt een traditionele belangenorganisatie uitgedaagd door een (nieuwe) belangenorganisatie?*
- *Hoe heeft de opkomst van Farmers Defence Force (FDF), als een uitdager, effect op de agrarische sector?*
- *Aan welke condities zou het Poldermodel moeten voldoen om op het gebied van beleidsvorming van waarde te blijven?*

Deze studie beoogt te achterhalen of uitdagers van traditionele belangenorganisaties het bouwen van consensus bemoeilijken. Daarmee vult dit onderzoek het ontstane kennishiaat in de literatuur op. Verder is dit onderzoek een aanvulling op zowel het maatschappelijke als het wetenschappelijke debat over de houdbaarheid van het Poldermodel, daar empirisch onderbouwde uitspraken over het functioneren en de toekomst van het Poldermodel zullen worden gedaan (Batenburg & De Witte, 2001; De Vries, 2014; Delsen, 2002; Jaarsma, 2022; Karsten et al., 2008; NOS, 2022h; SER, 2022).

2. Theoretisch kader

2.1 Brede versus smalle definitie

Vanaf het midden van de jaren tachtig en vooral in de tweede helft van de jaren negentig ontwikkelde de Nederlandse economie zich opmerkelijk sterk. Er had een overgang plaatsgevonden van *The Dutch Disease* aan het eind van de jaren zeventig – deze ‘ziekte’ was het gevolg van een periode van institutionele en politieke stagnatie met als gevolg daarvan hoge werkloosheid, massale geldtransacties en een groeiend begrotingstekort – naar *The Dutch Miracle*, het Nederlandse wonder. Dit plotselinge succes trok internationaal de aandacht van economen, maar ook van politici, vakbonden, werkgeversverenigingen, media en beleidsmakers. Er was alom interesse in de verschillende ingrediënten van het Nederlandse beleid, dat een oplossing bood voor de problemen van economische starheid en hoge werkloosheid zonder de voordelen van een uitgebreid socialezekerheidsstelsel hiervoor op te offeren. Verscheidene onderzoekers onderschrijven dat het Nederlandse succes, dat al snel het Poldermodel werd genoemd, voornamelijk te maken had met flexibiliteit en banen (Karsten et al., 2008). Onder het concept van het Poldermodel ontstonden al gauw verschillende visies die een wetenschappelijke discussie op gang brachten over de precieze inhoud en benodigdheden van dit model. Vanaf het begin lijken er twee definities te zijn voor het Poldermodel.

De eerste definitie heeft betrekking op een geïnstitutionaliseerde besluitvormingsstijl verbonden met het neocorporatisme (Woldendorp, 2005, p. 16). Deze brede definitie omschrijft de fundamentele karakteristieken van het Nederlandse institutionele neocorporatisme, waarbinnen onderhandelingen en compromisvorming centrale aspecten zijn. Dit unieke systeem heeft zich gedurende meerdere eeuwen ontwikkeld en onderscheidt zichzelf van andere systemen middels vijf kernaspecten (Bout et al., 1999, p. 55):

- Wederzijdse toewijding: voor het behalen van succes zijn betrokkenheid en een coöperatieve houding van de betrokken partijen vereist. Alle belanghebbenden dienen bereid te zijn om de problemen op te lossen met in achtneming van de standpunten en wensen van de ander.
- *Joint fact-finding*: een belangrijk onderdeel van het consensusmodel is dat alle belanghebbenden volledig achter de feiten staan waarop de onderhandelingen gebaseerd zijn. Er dient een gezamenlijke verantwoordelijkheid te zijn voor de informatie-uitwisseling en het feitenonderzoek, zodat er overeenstemming over en acceptatie van kennis is.

- Compromisvorming: om tot een gezamenlijk gedragen uitkomst, al dan niet oplossing, te komen is het noodzakelijk dat alle belanghebbenden de resultaten acceptabel vinden. Het proces is erop gericht dat er niet slechts één winnaar van de onderhandelingen is, maar dat er een relatie tussen de belanghebbenden ontstaat die gebaseerd is op geven en nemen.
- Prioriteren: tijdens het proces van informatie-uitwisseling en feitenonderzoek geven alle belanghebbenden prioriteit aan de kwesties die voor hen belangrijk zijn. Dit zorgt ervoor dat het proces niet wordt verstoord door aandacht te geven aan irrelevante onderwerpen.
- Balans tussen centralisatie en decentralisatie: alle lagen van deelnemers (regionaal, sectoraal, bedrijfsmatig, branches en/of centraal) dienen flexibel, effectief en efficiënt met elkaar samen te werken. Als één van de lagen niet functioneert zal immers het gehele systeem falen, waardoor de juiste balans tussen centralisatie en decentralisatie van belang is.

De tweede definitie richt zich meer op de manier waarop politici de inhoud van hun probleemoplossend beleid presenteren en de burgers via de media overhalen dit als een nieuwe praktijk te accepteren. Deze enge definitie is gestoeld op de beleidswijzigingen van het Akkoord van Wassenaar in 1982. Zoals eerder vermeld zorgde dit akkoord voor een voorspoedige economische ontwikkeling. De beleidswijzigingen die in het akkoord werden gepresenteerd hebben vergelijkbare kenmerken met managementconcepten (Karsten et al., 2008). Zo bevatte het akkoord enkele duidelijke beleidssuggesties, stelde het voor om met een relatief klein aantal belanghebbenden beleid te organiseren en streefde het duidelijke doelstellingen na. Prak en Van Zanden (2013) stellen daarom dat het Poldermodel slechts drie vereisten kent, namelijk:

- Goed georganiseerde sociale groepen;
- Institutionele organisaties voor deliberatie en coöperatie;
- Een ruwe gelijkheid van macht tussen de verschillende sociale groepen in combinatie met een ‘schaduw van hiërarchie’.

Deze enge interpretatie werd hierdoor eveneens interessant voor buitenlandse politici, beleidsmakers en media (Karsten et al., 2008). Desalniettemin, is het realistisch om aan te nemen dat zowel de brede als de enge definitie van het Poldermodel in praktijk erg nauw met elkaar verbonden zijn. Immers, zonder het institutionele neocorporatistische systeem is het

nogal moeilijk om een beleidsmix te realiseren zoals gesuggereerd in de engere definitie (Karsten et al., 2008).

2.2 Neocorporatisme

2.2.1 Neocorporatisme als concept

De bestaande literatuur benaderd het concept neocorporatisme veelal als een systeem of als een structuur (Woldendorp, 1995, pp. 123-125). De systeembenadering van het neocorporatisme richt zich op de verandering van het volledige maatschappelijke systeem in een ander systeem als gevolg van neocorporatistische ontwikkelingen. Deze benadering probeert de essentie van de systeemveranderingen en daarmee de kwaliteiten van het nieuwe systeem te vatten. Een beperking van deze conceptualisering is het gebrek aan aandacht voor relevante actoren, hun handelingen en relaties en de gevolgen hiervan. Dit leidt tot een erg abstracte weergave van de verrichtingen en relaties tussen de actoren en gebeurtenissen (Woldendorp, 1995, p. 123).

De conceptualisering van neocorporatisme als een (nieuwe) structuur omvat een meer analytische benadering. Het neocorporatisme wordt in deze benadering niet als een breuk met het verleden, of het bestaande systeem gezien, maar beschouwd als een dynamisch onderdeel van het bestaande systeem van kapitalistische democratie. In de analyse vanuit de structuurbenadering is dan ook de ontwikkeling, al dan niet de verandering van het bestaande systeem, en diens gevolgen een essentieel onderdeel. Hierdoor is deze benadering meer geneigd om de relevante actoren, hun handelingen en (machts)relaties en de gevolgen hiervan mee te nemen in de analyse (Woldendorp, 1995, pp. 123-124).

Ondanks het duidelijke onderscheid tussen de systeembenadering en de structuurbenadering, namelijk de verandering van het gehele systeem in tegenstelling tot veranderingen binnen of uitbreidingen van het bestaande systeem, neigen beide benaderingen zich te focussen op de formele, institutionele kant van het systeem of de structuur. De systeembenadering is gericht op de formele verandering van het ene (institutionele) systeem naar het andere, terwijl de structuurbenadering zich richt op de ontwikkelingen van instituties als gevolg van de veranderingen binnen het bestaande systeem. Echter, beide benaderingen kunnen geen verklaring bieden voor de (re)acties van de relevante betrokken actoren op de voorliggende problemen. Immers het bestaan van het neocorporatisme in het systeem, dan wel de structuur, beïnvloed de actieruimte van de relevante actoren. Hierdoor zou de interactie tussen actoren en instituties niet als een causaal verband moeten worden beschouwd, maar eerder als een mechanisme (Woldendorp, 1995, p. 124).

Een benadering die de formele en institutionele vooringenomenheid van de systeem- en structuurbenadering in ogenschouw neemt, is de strategiebenadering (Woldendorp, 1995, p. 124). Deze benadering beschouwd neocorporatisme als een mogelijke manier om relaties tussen relevante actoren te ontwikkelen en mogelijke conflicten tussen hen op te lossen middels betere communicatie, via zowel formele als informele kanalen (Scharpf, 1987, p. 231; Woldendorp, 1995, pp. 124-125; Zimmermann, 1986, p. 42). In het hanteren van neocorporatisme als politieke strategie om consensus te bouwen is een grote rol weggelegd voor de overheid; de strategie omvat immers het proces van onderhandelen en overleggen tussen belangenorganisaties en de overheid om zo beleid te formuleren en de betrokken actoren te binden aan de uitvoering ervan. De onderlinge verhoudingen en machtsrelaties kunnen dit proces bemoeilijken, daar de betrokken actoren niet direct genoodzaakt zijn om samen te werken en tegelijkertijd is er onderling ook een wederzijdse afhankelijkheid van elkaars bereidheid tot samenwerking. Dit zorgt ervoor dat de actoren elkaars medewerking nodig hebben om hun eigen doelen te verwezenlijken, waardoor zij hun bereidheid tot samenwerking afhankelijk zullen maken van beleid en/of concessies van de andere betrokken actoren (Woldendorp, 1995, p. 124). Volgens Zimmermann (1986, pp. 173-176) is neocorporatisme dan ook een politieke strategie om de economische problemen het hoofd te bieden en is als zodanig zowel onderwerp als resultaat van politieke conflicten.

De strategiebenadering wordt in de literatuur slechts beperkt gehanteerd (in o.a. Scharpf, 1987; Woldendorp, 1995; Zimmermann, 1986). Desondanks stelt de strategiebenadering van neocorporatisme ons in staat om de doorgaans ietwat statische en nogal dichotome operationalisering van neocorporatisme in de systeem- en structuurbenadering te overwinnen, door de nadruk te leggen op de relevante actoren (Woldendorp, 1995, pp. 124-125). In deze studie wordt neocorporatisme daarom, volgens de strategiebenadering, als het bouwen van consensus tussen relevante actoren door onderlinge relaties aan te gaan en te onderhandelen geoperationaliseerd.

2.2.2 Neocorporatisme in Nederland

Het stelsel van neocorporatisme opereert in Nederland naast de wetgevende en uitvoerende macht. De overheid en een aantal belangenorganisaties met tegengestelde belangen onderhandelen met elkaar over het te voeren beleid en de uitvoering ervan. Door het betrekken van belangenorganisaties bij de beleidsbepaling, tracht de overheid draagvlak te creëren voor de uitvoer van het beleid bij de belangenorganisaties. De belangenorganisaties proberen op hun beurt ervoor te zorgen dat de door hen geprefereerde beleidsalternatieven

door de overheid worden omarmt (Akkerman, 2005, p. 189). De strategiebenadering van neocorporatisme uit de vorige paragraaf is dan ook te herkennen in Nederland.

Naast deze wederzijdse afhankelijkheid van de betrokken actoren, kenmerkt het Nederlandse neocorporatisme zich ook door het uitsluiten van andere actoren. Buiten de vertegenwoordigende belangenorganisaties om worden andere actoren, waaronder het parlement, veelal buitengesloten. Desondanks ontstaan er vaak informele verbindingen tussen het parlement, de overheid en de belangenorganisaties (Akkerman, 2005, p. 191).

Het derde kenmerk van het neocorporatisme in Nederland is de sturende rol van de overheid op de achtergrond. Zij kan immers dreigen het beleid te formuleren zonder de inspraak van de belangenorganisaties. Hierdoor kan beleid ontstaan dat afwijkt van de door de vertegenwoordigende belangenorganisaties geprefereerde beleidsalternatieven, wat hen dwingt om samen te werken en compromissen te sluiten (Akkerman, 2005, pp. 189-191). Desondanks laten Nederlandse studies de sturende rol van de overheid, die gestoeld is op machtsvertoon, veelal buiten beschouwing. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de belangenorganisaties eenzelfde verantwoordelijkheidsbesef delen, wat het centrale overleg faciliteert (Akkerman, 2005, p. 191). Desalniettemin is deze verklaring ontoereikend. De 'schaduw van de hiërarchie' wordt door Visser en Hemerijck (1997) namelijk aangemerkt als voorwaarde voor belangenorganisaties om hun verantwoordelijkheid te nemen en samen te werken. Dit zou impliceren dat het dreigende machtsvertoon van de overheid van essentieel belang is voor de samenwerking tussen belangenorganisaties en de overheid.

2.2.3. Het gesloten hiërarchische netwerk

Bij het doorbreken van de verzuilde samenleving, kort na de Tweede Wereldoorlog, speelde het corporatistische netwerk een belangrijke rol; de politieke kloof tussen klasse en religie werd overbrugd door het sluiten van compromissen en het bereiken van consensus (Akkerman, 2005, p. 190). Tegenwoordig vinden binnen het neocorporatistische netwerk nog steeds veelvuldig onderhandelingen plaats, zodat alle deelnemers elkaars standpunten en argumenten kennen. Als gevolg van het gemeenschappelijke belang van de actoren op langere termijn ontstaat wederzijds vertrouwen (Akkerman, 2005, p. 193). Echter, er zijn ook nadelen verbonden aan de focus op de lange termijn belangen bij de overlegstructuur. Zo resulteert dit in hoge toe- en uittredingskosten, wat de toe- en uittreding van deelnemers bemoeilijkt (Visser & Hemerijck, 1997). Daarnaast bleek dat, kort na de Tweede Wereldoorlog, vertegenwoordigers van belangenorganisaties de kans kregen de belangen van hun leden in vele commissies, raden, overleggen en besturen te behartigen. Veelal overlapt de

bestuurders van het ene instituut met de bestuurders van het andere instituut. De adviescommissies en -raden kregen hierdoor een gesloten en onbetrouwbaar karakter (Woldendorp, 1995, p. 131). Daar komt bij dat zij een ‘ijzeren ring’ rondom de departementen vormden, die noodzakelijke beleidsvorming in de weg stonden (Akkerman, 2005, p. 193; Van den Berg & Franke, 1998, p. 36; Woldendorp, 1995, p. 131). Als gevolg van de bemoeilijkte toe- en uittreding, de overlap tussen bestuurders en de ijzeren ring rondom departementen ontstond een gesloten hiërarchisch netwerk. De geslotenheid van het netwerk is daarmee een belangrijk element in de neocorporatistische overlegstructuur (Akkerman, 2005, p. 193; Schmitter, 1979).

Een kenmerkend voorbeeld van dit gesloten hiërarchische netwerk is het overleg tussen de Sociaal-Economische Raad (SER), de Stichting van de Arbeid en de regering over het arbeidsvoorwaardenbeleid. Binnen deze organisaties is niet alleen sprake van een grote overlap in bestuurders onderling, maar is het voor buitenstaanders ook ontzettend lastig om toe te treden tot deze organisaties. Iedere twee jaar is de toegang tot de SER formeel onderwerp van heroverwegen; nieuwe partijen kunnen zich dan aanmelden om benoemingsgerechtigd te worden. Desondanks brengt de SER zelf advies uit aan de Minister van Sociale Zaken over haar samenstelling. Het arbeidsvoorwaardenbeleid wordt hierdoor dus door een selecte groep actoren vormgegeven (Akkerman, 2005, pp. 193-196).

2.2.4 Van neocorporatisme naar lobbyisme?

In tegenstelling tot het eerder geschetste gesloten hiërarchische netwerk, de ‘ijzeren ring’, lijkt tegenwoordig het netwerk sneller open te worden gesteld voor nieuwkomers (Akkerman, 2001, p. 103; Van den Berg & Franke, 1998, p. 36). Althans het overlegmodel lijkt pluralistischer te zijn geworden, waarin meer ruimte is voor open concurrentie tussen actoren en hun belangen. In sommige gevallen wordt het oligopolie van belangenbehartiging zelfs doorbroken (Akkerman, 2001, p. 103; Van den Berg & Franke, 1998, p. 36). Recente voorbeelden hiervan zijn bijvoorbeeld de deelname van FDF en *PO in Actie* aan de onderhandelingstafel.

In Scandinavische landen heeft zich een verschuiving voorgedaan van neocorporatistisch overleg tussen belangenorganisaties en de overheid naar het ad hoc beïnvloeden van het parlement door belangenorganisaties (Akkerman, 2005, p. 188). Ofwel een verschuiving van neocorporatisme naar lobbyisme. In hoeverre deze transitie zich ook in Nederland heeft voltrokken is onzeker; de Nederlandse overlegcultuur kan namelijk nog steeds als typisch neocorporatistisch worden beschouwd. Daarnaast is het lobbyveld in

Nederland slechts beperkt in kaart gebracht; er zijn veel onduidelijkheden in de literatuur over onder andere het aantal actieve lobbyisten, de werkwijze van lobbyisten en het slagingspercentage van hun invloedspogingen (in o.a. Korteweg, 2018).

Desondanks zijn bepaalde vormen van lobbyisme te herkennen in Nederland. De belangrijkste en meest bekende lobbyvormen in ons land zijn de lobby van bekende mensen (bijvoorbeeld oud-politici), van burgers, van semioverheidsinstanties (bijvoorbeeld het Sociaal en Cultureel Planbureau) en van koepelorganisaties (bijvoorbeeld FNV, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten). Een lobbyvorm die in ons land, van oudsher, minder snel wordt ingezet, is actie voeren. Door het staken en dreigen met verdere manifestaties, indien niet aan de eisen of voorwaarden van de belanghebbende(n) worden voldaan, kan de overheid ertoe worden aangezet om beleidsveranderingen toe te passen (Korteweg, 2018). Steeds vaker wordt deze vorm van lobbyen ingezet, zo hielden bijvoorbeeld huisartsen, Kick Out Zwarte Piet, FDF en anti-abortusbeweging Schreeuw om Leven verscheidene manifestaties en staakten personeelsleden van de Nederlandse Spoorwegen (De Sauvage Nolting et al., 2021; NOS, 2021e; 2022f; 2022i). Evenwel vinden naast deze acties nog steeds gesprekken volgens de neocorporatistische overlegcultuur plaats tussen de belangenorganisaties, andere belanghebbenden en de overheid. Dit zorgt ervoor dat het lastig is vast te stellen in hoeverre sprake is van een transitie naar lobbyisme of dat er sprake is van een adaptief Poldermodel.

2.3 Consensus als onderdeel van de Nederlandse identiteit?

2.3.1 Adaptiviteit Poldermodel

In de literatuur worden samenwerking, compromisvorming, schikken en plooiën en het delen van politieke macht veelal als karakteristieken van de Nederlandse maatschappij gezien. Deze vormden zich in de gezamenlijke strijd tegen het water en ontwikkelden zich ten tijde van de verzuiling, de onderlinge samenwerking tussen de zuilen en het doorbreken van de verzuilde samenleving, tot hetgeen we nu nog steeds omarmen (Akkerman, 2001; Keune, 2016; Prak & Van Zanden, 2013). Volgens Prak en Van Zanden (2013) heeft het Poldermodel zich door de eeuwen heen telkens aangepast aan de dominante economische activiteiten en zich zo telkens heruitgevonden. Na de agrarische economie en de handelseconomie past het hedendaagse Poldermodel bij de industriële economie (Keune, 2016, pp. 12-13). Het Poldermodel kent dan ook een hoge mate van adaptiviteit. Daarentegen is de continuïteit van het Poldermodel geen gegeven. In het verleden stonden vaak nieuwe actoren (*challengers*) aan de basis van nieuwe vormen van het Poldermodel (Prak & Van Zanden, 2013). Hierom stellen sommige

onderzoekers dat het huidige Poldermodel en het oorspronkelijke Poldermodel weinig overeenkomsten kennen; de Nederlandse geschiedenis stond immers vol van conflicten en strijd (Bos, Ebben & Te Velde, 2007; Van Dam, Turpijn & Mellink, 2014). Vanuit deze opvatting is het Poldermodel een poging tot het creëren van nationale identiteit in plaats van een empirisch gegronde typering van de Nederlandse samenleving (Keune, 2016, p. 13).

2.3.2 *Consensus*

Er zijn twee benaderingen van consensuspolitiek te onderscheiden. De eerste ziet consensus als onderdeel van de nationale identiteit van Nederland; het is het product van de eerdergenoemde karakteristieken van onze samenleving, zoals compromisvorming en schikken en plooiën. Desondanks is het holistische verklaringskader van deze benadering ontoereikend voor een meer gedetailleerde analyse (Akkerman, 2001, pp. 95-96).

Een tweede benadering stelt het werk van Lijphart centraal en richt zich meer op institutionele kenmerken van het stelsel. Volgens Lijphart (Akkerman, 2001, p. 96; Lijphart, 1969) wordt de deliberatieve democratie vormgegeven in het model van consensusbesluitvorming, waarin, via compromisvorming en het verdelen van macht over zoveel mogelijk betrokken actoren, wordt gestreefd naar consensus. Dit in tegenstelling tot meerderheidsbesluitvorming, waarin besluitvorming het resultaat is van (enkelvoudige) meerderheden (Andeweg, 2000, p. 511; Braun, 2016, p. 45). Tot de jaren zeventig waren partijen binnen het neocorporatistische stelsel gericht op compromisvorming, maar in de jaren negentig verschoof de focus naar consensus bouwen (Van der Zwan, 2016, p. 146). Deze verschuiving naar consensus bouwen, in combinatie met de eerdergenoemde karakteristieken van de Nederlandse maatschappij, komen tevens tot uitdrukking in de *consociational democracy* van Lijphart (Lijphart, 1969; Lijphart & Crepaz, 1991). Aanvankelijk diende de consociationele theorie als verklaring voor politieke stabiliteit in enkele diep verdeelde Europese democratieën (Andeweg, 2000, p. 511). Becker (2001, p. 421) omschrijft het consensualisme als een normatief geïnstitutionaliseerde manier van conflictoplossing. Het zoeken naar een gezamenlijke oplossing door met elkaar te praten, zijn hierin ingebed (Van der Zwan, 2016, pp. 146-147). In een consociationele democratie wordt een democratie met een gefragmenteerde politieke cultuur omgezet in een stabiele democratie, doordat het regerende elite-kartel kiest voor een consensualistische manier van conflict oplossen in plaats van voor een majoritaire (Lijphart, 1969).

2.3.3 Consensus of conflict?

De consociationele theorie is heden ten dage nog steeds toepasbaar op de Nederlandse maatschappij en haar beleidspraktijken. Sinds de verzuiling is de politieke cultuur in Nederland immers niet zo gefragmenteerd geweest als nu (Van der Meer et al., 2018). Daarnaast verloopt ook de samenwerking tussen politieke partijen en andere betrokken actoren moeizaam; zó moeizaam zelfs dat de onderhandelingen voor het coalitieakkoord de langste ooit waren (NOS, 2021d). In een situatie als deze, waarin de gefragmenteerde politieke cultuur een destabiliserende werking heeft op de besluitvorming, kan een consensualistische manier van conflictoplossing dan ook uitkomst bieden. Volgens Lijpharts benadering zou het streven van het regerende elite-kartel naar consensus onder zoveel mogelijk betrokken actoren kunnen zorgen voor politieke stabiliteit (Andeweg, 2000, p. 511; Lijphart, 1969). Dit zou impliceren dat het Poldermodel in de huidige tijd nog steeds van grote waarde zou kunnen zijn; door het bij elkaar brengen en houden van actoren, het voorzien in een gezamenlijke visie en een beleidskader en zodoende het bouwen van consensus en verdelen van de macht over betrokken actoren (Keune, 2016, p. 15).

Niet alleen de gefragmenteerde politieke cultuur werkt destabiliserend, maar ook de toegenomen polarisatie, het uitsluiten van actoren van nader overleg en de verharding van de politieke cultuur leiden steeds vaker tot conflicten (Van der Meer, Van der Kolk & Rekker, 2018). Dit wil niet zeggen dat zonder deze ontwikkelingen er geen conflicten zijn aan de onderhandeltafel en dat de betrokken actoren hun belangen als identiek beschouwen, maar wel dat het toegenomen aantal conflicten tussen relevante actoren zorgen voor tegengestelde uitgangspunten en het beperken van de ruimte voor compromisvorming. Actoren met afwijkende standpunten of beleidsvoorstellen worden hierdoor makkelijk weggezet als onverantwoordelijk of irrationeel. Dit overkomt bijvoorbeeld FNV regelmatig; in de optiek van werkgevers en/of de overheid stelt zij namelijk ‘onverantwoordelijke’ eisen tijdens de cao-onderhandelingen (Keune, 2016, p. 15).

2.4 Outputlegitimiteit versus inputlegitimiteit versus proceslegitimiteit

In navolging van Schmidt (2013) wordt in deze studie de legitimiteit van het Poldermodel in drie vormen onderscheiden. De eerste vorm, outputlegitimiteit, richt zich op de effectiviteit en uitkomsten van het overlegmodel. De tweede vorm, inputlegitimiteit, heeft betrekking op de betrokken actoren en hun representativiteit. De derde en laatste vorm, proceslegitimiteit, gaat over de procesvorming en de totstandkoming van het overleg (Keune, 2016, p. 11).

De outputlegitimiteit van het politieke systeem betreft het vermogen om effectief beleid te formuleren dat de voorliggende maatschappelijke problemen (gedeeltelijk) oplost en het algemeen belang dient, ofwel de probleemoplossende capaciteit van het systeem (Scharpf, 1999; Schmidt, 2013). Het succes van het Poldermodel, zoals tijdens *The Dutch Miracle*, wordt grotendeels gebaseerd op de uitkomsten ervan, ofwel de outputlegitimiteit (Keune, 2016, p. 17). Als gevolg hiervan blijft de inrichting van de onderhandelingen, dat wil zeggen de deelnemende actoren, hun motieven en standpunten en de procesvorming, onderbelicht. De focus op de uitkomsten is opvallend, aangezien wrijving meestal te wijten is aan het proces en/of de betrokken actoren (Braun, 2016, p. 37; Schmidt, 2013).

Daar komt bij dat, vanwege de ‘ijzeren ring’, de geprivilegieerde positie van de betrokken actoren steeds vaker ter discussie staat; oftewel de mate waarin de betrokken actoren de belangen van bevolkingsgroepen vertegenwoordigen en dan met name in hoeverre zij een representatief deel van de belangen in de maatschappij vertegenwoordigen. Dit betreft de inputlegitimiteit, deze refereert naar de legitimiteit van de betrokken actoren in het politieke systeem. Daarnaast is de inputlegitimiteit gebaseerd op de capaciteit van de betrokken actoren in het vertegenwoordigen van de belangen van burgers (Keune, 2016, pp. 22-23; Scharpf, 1999; Schmidt, 2013).

Veel van de betrokken actoren zijn niet democratisch verkozen, de kritiek op de inputlegitimiteit van Poldermodel richt zich dan ook op het gebrek aan maatschappelijk draagvlak; de betrokken actoren zouden niet alleen de deelbelangen van hun eigen achterban moeten vertegenwoordigen, maar ook die van een groter deel van de maatschappij (Braun, 2016, p. 37). Tegelijkertijd wil de overheid juist in overleg met verschillende belangenorganisaties om gezamenlijk tot een akkoord te komen en zo maatschappelijk draagvlak te verzekeren. Vanuit het perspectief van de representatieve democratie is de mate waarin de belangenorganisaties niet alle belangen adequaat vertegenwoordigen problematisch. Terwijl de geprivilegieerde positie van bepaalde belangenorganisaties, en de ondergewaardeerde positie van andere belangenorganisaties, problematisch is vanuit de participatieve democratie. Desondanks blijft het primaat van de politiek ongewijzigd. De overheid blijft verantwoordelijk voor het uiteindelijke beleid en dient hierin zelf een afweging tussen belangen te maken. Dit roept dus niet zozeer twijfels op over de uitkomsten van het Poldermodel, maar juist over het democratische gehalte van het model en de representativiteit van de betrokken actoren (Keune, 2016, pp. 23-24).

Tot slot verwijst de proceslegitimiteit naar de samenwerking en vertrouwensrelaties tussen de betrokken actoren en de transparantie en efficiëntie in het proces (Keune, 2016, p.

31; Schmidt, 2013). Het publieke debat evalueert het Poldermodel aan de hand van de proceslegitimiteit, met name de achterkamertjespolitiek en het gebrek aan transparantie zijn onderwerp van kritiek. De zogenoemde achterkamertjespolitiek kan een efficiënte besluitvormingsstructuur zijn, daar deze het vertrouwen tussen de betrokken actoren kan vergroten. Bovendien worden de actoren in staat gesteld om hun beleidsposities inhoudelijk aan te passen gedurende het overleg, zonder dat zij verantwoording hoeven af te leggen aan de media of hun achterban (Braun, 2016, p. 48). Desondanks bemoeilijkt het gebrek aan transparantie tijdens het proces van uitruil van belangen en compromisvorming het interne draagvlak. Onder druk van de media tekent zich inmiddels een tendens tot meer openheid in de overlegcultuur af. Deze verhoogde transparantie kan verre gaande gevolgen hebben voor de poldercultuur. Zo is het aannemelijk dat de efficiëntie van het proces afneemt. Als gevolg van minder achterkamertjespolitiek en daarmee een beperktere onderhandelingsruimte en grotere verantwoordingsdruk, kunnen actoren lastiger overeenstemming bereiken. Daarentegen kan meer transparantie leiden tot meer draagvlak voor de uitkomsten van het overleg, wegens de grotere betrokkenheid van de achterban (Keune, 2016, pp. 31-32).

De proceslegitimiteit beperkt zich niet tot de transparantie van het proces, maar betreft ook het vertrouwen in het proces. Vertrouwen is essentieel voor het Poldermodel; actoren moeten immers bereid zijn om met elkaar aan de onderhandelingstafel te schuiven, om hun eigenbelang gedeeltelijk op te geven voor het algemeen belang en om tot een gezamenlijk akkoord te komen. Onderling vertrouwen zorgt ervoor dat de betrokken actoren zich bewust zijn van elkaars standpunten en bezwaren en de onderlinge bereidheid tot samenwerking en compromisvorming kennen. Dit uitte zich in het lage aantal stakingen in Nederland (Keune, 2016). Echter, de laatste jaren is vertrouwen niet langer een gegeven; niet alleen neemt het aantal stakingen en demonstraties de laatste jaren drastisch toe, evenwel brokkelt het vanzelfsprekende vertrouwen in de gevestigde orde af (De Sauvage Nolting et al., 2021; Keune, 2016, p. 32; Timmermans, Coops, Van Keep, De Lange & Van Venetië, 2019, p. 65).

Kortom, de legitimiteit van het Poldermodel staat onder druk. Het beoordelen van het succes van het Poldermodel aan de hand van de uitkomsten, de outputlegitimiteit, is een te beperkte afspiegeling van de kunde en onkunde van het model (Braun, 2016, pp. 57-59). De outputlegitimiteit staat immers nog het minst onder druk. Met betrekking tot de inputlegitimiteit van het Poldermodel richten bezwaren zich tot het lage democratische gehalte van de betrokken actoren en de mate waarin de eigenbelangen een representatieve weergave zijn van het algemeen belang. Voor zowel de overheid als de belangenorganisaties is het van belang dat zij het vertrouwen van burgers terugwinnen, daar dit de basis van hun

legitimiteit vormt. Echter, de proceslegitimiteit kent eveneens twee problematische factoren. De eerste is het gebrek aan transparantie. De vraag naar meer transparantie en daarmee verantwoording van de vertegenwoordigers naar de vertegenwoordigden lijkt gehoor te krijgen. Desalniettemin is het nog onbekend in hoeverre dit ten koste gaat van de effectiviteit en efficiëntie van het overleg. Ten tweede verslechterd het vertrouwen tussen de belangenorganisaties en de overheid onderling (Keune, 2016, p. 35). Het gesprek wordt steeds minder vaak met elkaar aangegaan en wordt vervangen voor stakingsacties en demonstraties (De Sauvage Nolting et al., 2021). De bestaanszekerheid en toekomstbestendigheid van het Poldermodel zijn afhankelijk van het maatschappelijk draagvlak voor het overlegmodel. Eerdergenoemde ontwikkelingen zetten dit onder druk. Hierom zouden bij voorkeur alle drie de legitimiteitsvormen versterkt moeten worden (Keune, 2016, p. 35).

2.5 Uitdaggers van belangenorganisaties

Het afbrokkelende vertrouwen in de gevestigde orde en het gebrek aan representatieve vertegenwoordiging van de belangen van bepaalde groepen in de samenleving, geeft ruimte aan nieuwe belangenorganisaties die de gevestigde orde uitdagen. Deze zogenaamde uitdaggers winnen aan sympathie, terwijl de gevestigde orde moeilijkheden ervaart bij het omgaan met hun legitimiteitsproblemen (Braun, 2016; Keune, 2016; Timmermans et al., 2019, p. 68).

De motieven van uitdaggers zijn wisselend. Bepaalde groepen handelen uit onvrede met het beleid van de gevestigde orde, terwijl andere groepen constructieve oplossingen voor problemen proberen te bieden. De kleinschaligheid van deze nieuwe belangenorganisaties zorgt ervoor dat zij de belangen van gewone mensen centraal zetten en dit in ‘gewone-mensen-taal’ naar hun achterban communiceren. Deze organisaties zijn zich ervan bewust dat hun kleinschaligheid een voor- en een nadeel is; om invloed uit te kunnen oefenen zullen zij immers coalities met andere organisaties aan moeten gaan (Timmermans et al., 2019, pp. 68-69).

Uitdaggers gebruiken veelal sociale media om de maatschappelijk breed gedeelde zorgen over een bepaalde issue te uiten. Daarnaast worden sociale media door bezorgde en kritische burgers gebruikt om hun onvrede en haat jegens de gevestigde orde te spuien. Evenzeer gebruiken uitdaggers veelal emotionele argumenten, die uit naam van hun achterban worden gebracht, om zo snel media-aandacht te genereren voor de issue. Hierdoor is het onderscheid tussen feit en fictie, tussen controleerbare waarheden en bewust gepropageerde onwaarheden, steeds ingewikkelder te maken (Timmermans et al., 2019, p. 69).

2.5.1 Grassrootsgroepen

Verschillende nieuwe groepen begeven zich op het gebied van belangenbehartiging en beleid naast de traditionele belangenorganisaties en zijn daarmee disruptief voor de traditionele organisaties. Er is een verscheidenheid aan uitdagers, zo kunnen professionele beroepsgroepen voor hun belangen opkomen, zoals *PO in actie*, maar ook groepen die volledig worden gevormd door burgers, zogenaamde. De verwantschap tussen beide vormen van uitdagers is dat de belangenbehartiging en het bestaan van de organisaties om de traditionele organisaties heen lopen (Timmermans et al., 2019, p. 211).

Grassrootsgroepen zijn veelal gericht op één specifieke issue, het zijn single issue groepen. De informele groepen ontstaan en verdwijnen vaak tegelijkertijd met het issue. Zij hebben als doel het uitoefenen van invloed op dat specifieke issue. Met behulp van vrijwilligers voeren grassrootsgroepen vaak de druk op betrokken actoren op, bijvoorbeeld door het genereren van media-aandacht voor de issue en het mobiliseren van maatschappelijke steun (Timmermans et al., 2019, p. 211).

Grassrootsgroepen zijn veelal binnen vier soorten thema's actief, namelijk NIMBY (Not In My Backyard) onderwerpen, burgerinitiatieven, gebruikersactivisme en cultureel en sociaal activisme. Ondanks de overeenkomsten tussen grassrootsorganisaties, kunnen de intenties, agenda's en terreinen waarbinnen zij actief zijn ontzettend variëren. Zo zijn sommige groepen gericht op het opeisen van verantwoordelijkheid, terwijl andere groepen proberen verantwoording af te dwingen. Er kan sprake zijn van gerichte invloed op één issue, maar ook van invloed op een diffuus belang of onderwerp dat de basis vormt van de beweging. Verder kunnen grassrootsgroepen invloed uitoefenen op de maatschappelijke agenda, de politieke agenda of op beide agenda's. Overigens kunnen de groepen, bij het nastreven van hun doel, zowel solistisch optreden als samenwerken met andere spelers (Timmermans et al., 2019, p. 212).

2.5.2 Old power versus new power

Heimans en Timms (2018) beschrijven in hun boek '*New Power*' de machtsverschuiving van de oude, traditionele macht naar de nieuwe, uitdagende macht. Met de komst van de nieuwe macht veranderden de normen en opvattingen over macht in de samenleving en daarmee zijn er twee verschillende denkwijzen ontstaan. De oude machtswaarden hechten veel belang aan een formeel bestuur, concurrentie van middelen, discretie, een sterke scheiding tussen privé en publiekelijk, deskundigheid en loyaliteit. Terwijl de nieuwe machtscultuur zich meer richt op informeel bestuur, samenwerking en delen van middelen, radicale transparantie en een

makerscultuur (Heimans & Timms, 2018, pp. 26-35). Organisaties die zich baseren op de nieuwe machtsmodellen, bijvoorbeeld een gedecentraliseerde organisatie zonder eigenaar of traditionele leider die zich richt op participatie, omarmen niet per se alle nieuwe machtswaarden. Verschillende combinaties tussen zowel de nieuwe als de oude machtswaarden resulteren in wisselend succes en wisselende overlevingskansen. Heden ten dage is het succes van organisaties beter te verklaren door de modellen en waarden van de nieuwe macht toe te passen (Heimans & Timms, 2018, p. 37).

In deze studie kan het Poldermodel als een vorm van de oude macht worden beschouwd, daar het veel elementen van de oude machtswaarden omhelst. Zo wordt in de overlegcultuur van het Poldermodel veel waarde gehecht aan een formele bestuursvorm, niet alle actoren hebben immers direct toegang tot het overleg. Verder beschikken de deelnemende actoren over veel expertise op een bepaald terrein, daar zij veelal een gehele sector vertegenwoordigen. Daarnaast is het voor de vertrouwensrelatie tussen de participerende actoren van belang dat er een zekere mate van loyaliteit naar elkaar is; de participerende actoren moeten zich committeren aan elkaar en aan de overlegvorm om gezamenlijk tot een uitkomst te kunnen komen. Tot slot vindt het overleg veelal discreet plaats; publiekelijk is bekend welke partijen met elkaar aan tafel gaan, maar de onderwerpen en uitkomsten die besproken zijn blijven vaak binnenskamers (Akkerman, 2005; Prak & Van Zanden, 2013). Desalniettemin kan worden gesteld dat het Poldermodel de laatste jaren grote veranderingen heeft doorgevoerd, waarmee ook aspecten van het nieuwe-machtsdenken worden omarmt. Zo heeft het Poldermodel de afgelopen jaren verscheidene stappen gezet op het gebied van transparantie (Keune, 2016), openheid en toegankelijkheid (Akkerman, 2001; Van den Berg & Franke, 1998). Dankzij het adaptieve vermogen van een oude macht kunnen de karaktertrekken van de nieuwe macht worden overgenomen. Hiermee zet de oude macht de nieuwe macht onder druk, aangezien de nieuwe macht nu voor de keuze staat of zij nog vasthouden aan hun nieuwe-machtswaarden, waarmee zij groot zijn geworden (Heimans & Timms, 2018, p. 42).

Een nieuwe, uitdagende speler, een *challenger*, is vanzelfsprekend een uiting van de nieuwe macht. Uitdaggers richten zich op een grote algemene participatie van de achterban, die zich over grote gebieden verspreid. Deze uitdaggers kunnen vaak succesvol worden door een driehoeksrelatie tussen de oprichters, algemene participanten en zogenaamde superparticipanten, de actiefste bijdragers aan de organisatie die de belangrijkste boodschap van de organisatie uitdragen en verspreiden (Heimans & Timms, 2018, pp. 38-40). Daarnaast hechten uitdaggers veel waarde aan transparantie, soms zelfs bij het radicale af (Heimans &

Timms, 2018, p. 26). Zij hebben immers weinig vertrouwen in de praktijken van de gevestigde orde en hopen dat door meer transparantie in het proces de achterkamertjespolitiek verminderd. Tevens zou dit ervoor kunnen zorgen dat de gevestigde orde door de beperktere onderhandelingsruimte en grotere verantwoordingsdruk, lastiger overeenstemming met elkaar bereiken (Keune, 2016). Tot slot is er bij uitdagers, zoals grassrootsgroepen, vaak sprake van een kortstondige, voorwaardelijke affiliatie met het onderwerp. De aandacht voor het onderwerp en de verbondenheid van de achterban met de organisatie is vaak vluchtig van aard. De achterban van uitdagers zijn vaak geneigd om zich op bepaalde momenten aan te sluiten bij de organisatie en zich vervolgens op een later moment plots terug te trekken (Heimans & Timms, 2018, pp. 34-35; Timmermans et al., 2019, p. 211).

Deze omschrijvingen en uitingen van de kenmerken en centrale waarden van zowel de oude als de nieuwe macht, impliceren dat de voorwaarden van het succes van een oude macht, oftewel in deze studie het Poldermodel, en de voorwaarden van het succes van een nieuwe macht, oftewel in deze studie een uitdagende belangenorganisatie, strijdig zijn met elkaar. In Tabel 1 volgt hiervan een weergave, welke is gebaseerd op de omschrijvingen van Heimans en Timms (2018, pp. 26-35).

Tabel 1: Voorwaarden voor het succes van een oude macht en een nieuwe macht.

<i>Oude macht: het Poldermodel</i>	<i>Nieuwe macht: uitdagende belangenorganisatie</i>
Geslotenheid van het netwerk; exclusiviteit; beperkte toegang tot het overleg.	Openheid van de organisatie; delen van middelen; veel samenwerking met anderen; een gespreide achterban.
Professionalisme; deskundigheid van de deelnemende actoren.	Makerscultuur; meer algemene participatie, waaraan eenieder kan deelnemen.
Langdurige commitment; loyaliteit.	Kortstondige, voorwaardelijke affiliatie met onderwerp; vluchtige achterban en organisatie.
Vertrouwelijkheid; discretie; scheiding tussen publiekelijke en privé informatie.	Radicale transparantie.

2.6 Verwachting

Aangezien de voorwaarden van het succes van het Poldermodel en van het succes van een uitdagende belangenorganisatie strijdig zijn met elkaar, gaat het succes van de een ten koste van het succes van de ander. Deze uitruil van succes is geformuleerd in de volgende verwachting ter beantwoording van de centrale onderzoeksvraag:

Hypothese: Indien een uitdagende belangenorganisatie succesvol is in het beleidsterrein, komt het Poldermodel en diens adaptieve vermogen onder druk te staan.

3. Methode

3.1 Onderzoeksopzet

Het doel van deze studie is om de impact van een uitdagende belangenorganisatie op een beleidsterrein én op het institutionele stelsel, namelijk het Poldermodel, te onderzoeken. Dit onderzoek behelst een *typical casestudy* van de agrarische sector en de uitdagende belangenorganisatie, FDF. Hiermee zal getracht worden de effecten van de toetreding van deze uitdager tot het beleidsterrein op het Poldermodel vast te stellen.

Een *typical casestudy* wordt doorgaans gebruikt om oorzakelijke mechanismen te onderzoeken. De verkenning van causale mechanismen kan tot verschillende conclusies leiden. Als de bestaande literatuur een specifiek causaal verband suggereert, kan een patroonvergelijkend onderzoek, waarin de beschikbare informatie over de casus wordt beoordeeld op basis van het feit of het de vastgestelde causale mechanismen valideert of niet. Indien blijkt dat de causale relatie niet wordt gevalideerd is er geen plausibel causaal mechanisme die de onafhankelijke variabele verbindt met de specifieke uitkomst (Seawright & Gerring, 2008). Met betrekking tot dit onderzoek zal de vermoedelijke causale relatie tussen de opkomst van uitdagende belangenorganisaties en de toenemende druk op het Poldermodel worden onderzocht, waardoor een *typical casestudy* passend is.

Gelet op de intertekstuele afhankelijkheid van deze complexe casus, waarin de gebeurtenissen elkaar snel opvolgen, is gekozen voor een kwalitatieve analyse van de beschikbare literatuur over deze casus (dat wil zeggen (kranten)artikelen, websites, documenten). Deze methode is voor deze studie geschikt, daar deze zich richt op het verzamelen en verenigen van bestaande informatie over de casus in verschillende bronnen. Daarnaast biedt deze methode de kans om de meest relevante informatie kritisch te bespreken en te analyseren aan de hand van vooraf bepaalde indicatoren, die gebaseerd zijn op de legitimiteit van de actoren en voorwaarden van succes voor zowel het Poldermodel als voor uitdagende belangenorganisaties. Aan de hand van de in Tabel 2 beschreven indicatoren zal de casus worden geanalyseerd:

Tabel 2: Indicatoren voor analyse.

<i>Indicator</i>	<i>Uitleg</i>
<i>Samenwerking</i>	<p>De mogelijkheden tot constructieve samenwerking binnen de sector en het vinden van gezamenlijke oplossingen:</p> <ul style="list-style-type: none">- de afwijkende standpunten van de uitdager om zich te profileren ten opzichte van de traditionele belangenorganisatie (Heimans & Timms, 2018);- het effect van de houding van de uitdager op het bouwen van consensus en/of het creëren van conflicten (Akkerman, 2001; Heimans & Timms, 2018; Keune, 2016);- de samenwerking tussen de uitdager en de traditionele belangenorganisatie;- de mate waarin consensus wordt gebouwd en conflict wordt vermeden (Akkerman, 2001; Keune, 2016);- de openheid van de uitdager voor oplossingen en het meedenken hierin (Heimans & Timms, 2018).
<i>Toegankelijkheid</i>	<p>De exclusiviteit van de contacten in de sector, de mate waarin het netwerk openstaat voor buitenstaanders:</p> <ul style="list-style-type: none">- de geslotenheid van het netwerk (Akkerman, 2005; Van den Berg & Franke, 1998; Woldendorp, 1995);- de toegankelijkheid tot het overleg voor de uitdager (Akkerman, 2005; Van den Berg & Franke, 1998);- de effecten van het toetreden van de uitdager op de positie van de traditionele belangenorganisatie in het netwerk en het overleg.
<i>Legitimiteit</i>	<p>De wijze waarop wordt omgegaan met legitimiteit, vertrouwen en transparantie:</p> <ul style="list-style-type: none">- de legitimiteit van de uitkomsten van het overleg tussen de uitdager, de sector en de overheid (outputlegitimiteit) (Scharpf, 1999; Schmidt, 2013);- de mate van legitimiteit van de achterban van de traditionele belangenorganisatie en de uitdager (inputlegitimiteit) (Braun, 2016; Keune, 2016);- de vertrouwensrelatie tussen de uitdager en de andere actoren in de sector (proceslegitimiteit) (Keune, 2016);- de mate van transparantie binnen de organisaties en het proces (proceslegitimiteit) (Keune, 2016).

3.2 Betrouwbaarheid en validiteit

In sociaalwetenschappelijk onderzoek zijn de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek en diens resultaten van belang. De betrouwbaarheid betreft de consistentie van de methode (Neuman, 2014). Bij het analyseren van de literatuur wordt de consistentie gewaarborgd, daar de literatuur over deze casus op een gestandaardiseerde wijze door dezelfde onderzoeker wordt geanalyseerd op bepaalde indicatoren.

De interne validiteit richt zich op de zekerheid van de causale relatie tussen de onafhankelijke variabele en de afhankelijke variabele. Hierbij is van belang dat de centrale onderzoeksvraag en methode op elkaar aansluiten (Neuman, 2014). De externe validiteit heeft betrekking op de generaliseerbaarheid van de uitkomsten van het onderzoek op andere casussen. Oftewel, de validiteit van een onderzoek gaat over de waarde die verbonden kan worden aan de uitkomsten van het onderzoek en in hoeverre deze valide zijn (Neuman, 2014). In dit onderzoek is voor een *typical casestudy* gekozen, dit beperkt zicht tot een enkele casus. De generaliseerbaarheid van de uitkomsten van dit onderzoek is hierdoor eveneens beperkt. Desondanks kan worden verwacht dat de resultaten voor andere beleidsterreinen zijn te generaliseren, daar de karakteristieken van deze casus zich eveneens in andere sectoren aftekenen. Hierdoor kunnen op basis van de resultaten van dit onderzoek, uitspraken worden gedaan over het grotere patroon, al dan niet het causale verband, tussen uitdagende belangenorganisaties en het Poldermodel.

Om deze boude uitspraken te kunnen doen is de gespecificeerde relatie tussen de agrarische sector, het Poldermodel en andere beleidsterreinen van belang. Een *typical case* is gegeven zijn gespecificeerde relatie immers per definitie representatief (Seawright & Gerring, 2008). Hierom volgt in Hoofdstuk 4 een nadere uiteenzetting van de gespecificeerde relatie tussen de agrarische sector en het Poldermodel en waarom dit beleidsterrein als een typische casus kan worden gekwalificeerd.

4. Belangenbehartiging agrarische sector

Kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog stond de agrarische sector voor de urgente taak om de voedselvoorziening veilig te stellen, exporteren was immers pas mogelijk nadat Nederland weer zelfvoorzienend was. De inkomensontwikkeling in de agrarische sector bleef, als gevolg van de industrialisatie en de opkomst van de dienstensector, achter op andere sectoren. Hierom richtte het landbouwbeleid zich op de inkomensontwikkeling en de efficiëntie in de sector. Een combinatie van onderwijzen, onderzoeken, voorlichten en een markt- en prijsbeleid om dit op te lossen, genoot brede politieke steun (Nieuwenhuize, 2005, p. 68).

De modernisering van de agrarische sector zorgde voor exponentiële groei. Gepaard met deze groei gingen enorme productieoverschotten, zogenaamde ‘boterbergen’ en ‘melkplassen’, welke enorme financiële consequenties hadden. Eveneens de overbevissing van zeeën werd problematisch. Het einde van de groei kwam in de jaren tachtig dan ook in zicht. Binnen het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV, voorheen ministerie van Landbouw en Visserij (LV)) ontstonden ook problemen; LNV reageerde niet adequaat op de veranderingen, door middel van superheffingen, een interim-wet voor het beperken van varkens- en pluimveehouderijen en een quoteringregeling voor vissen probeerden zij de veranderingen in de samenleving te bestrijden (Broersma, 2010b; Nieuwenhuize, 2005, p. 68). Daarnaast wilde LNV een rigoureuze koerswijziging doorvoeren, maar door onverwachte ontwikkelingen, zoals de gekke koeienziekte, de vogelpest, de varkenspest en genetische modificatie mislukte dit. Hierop volgden vanuit de politiek en belangenorganisaties veel beroering. Tegelijkertijd dienden nieuwe belangenorganisaties zich aan en verdween koepelorganisatie het Landbouwschap. Als gevolg van deze ontwikkelingen in de sector veranderde het traditionele en vertrouwde overlegmodel tussen de agrarische sector en de politiek drastisch (Broersma, 2010a; 2010b; Nieuwenhuize, 2005).

4.1 Het agrarische netwerk

Het agrarische netwerk kende nauwe banden tussen de agrarische sector en de overheid, die grotendeels waren te danken aan het Landbouwschap. Dit zorgde voor een bijzondere relatie tussen de sector en de overheid. Met de komst van het CDA in 1980 kreeg de sector er een politieke bondgenoot bij, waardoor zij eveneens een goede toegang tot de politiek had. Zodoende ontstond een overlegcultuur waarin het ministerie, politici en vertegenwoordigers uit de agrarische sector nauw met elkaar samenwerkten (Broersma, 2010a; 2010b; Nieuwenhuize, 2005). Het geheel van actoren in de agrarische belangenbehartiging en

beleidsvorming verenigden zich in het Groene Front, ofwel de ijzeren driehoek. Hiertoe behoorden bijvoorbeeld het Ministerie van LNV, het Landbouwschap en de Vaste Kamercommissie van Landbouw. Het Groene Front bestond daarmee uit overheidsorganen en zogenaamde 'ingewijden'. Onder deze 'ingewijden' vallen onder andere belangenorganisaties, politici, adviesorganen en (semi-) publieke instellingen. Volgens Broersma (2010b, p. 8) zijn voor deze 'ingewijden' de nauwe onderlinge relaties, de gemeenschappelijke taal, hun specialistische kennis en oriëntatie ten aanzien van buitenstaanders kenmerkend. Het Groene Front vormde hierdoor een erg gesloten netwerk, waarbij de 'ingewijden' een soort ijzeren ring om de overheidsorganen vormden. Dankzij de geslotenheid van het netwerk is de agrarische sector en diens belangenbehartiging een typerend voorbeeld van de neocorporatistische overlegcultuur (Akkerman, 2005).

Gaandeweg verzwakte de centrale positie van de landbouworganisaties, waarmee de agrarische sector aan invloed inboette. Een combinatie van verschillende ontwikkelingen in de overlegcultuur van de agrarische sector zijn hiervoor de reden. Om te beginnen nam in de maatschappij het milieubesef toe en werden verschillende milieubewegingen opgericht. Deze milieubewegingen maakten zich zorgen om de mestoverschotten die het gevolg waren van de intensieve veehouderij. Zij pleitten voor het inkrimpen van de intensieve veehouderij (Broersma, 2010b, p. 8; Nieuwenhuize, 2005, p. 74). In navolging van de verandering in de samenleving, veranderde de prioritering van het ministerie, zij richtte zich steeds meer op het natuurbeheer. Dit resulteerde in een naamwijziging, van ministerie van Landbouw en Visserij in ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Daarnaast voerde de CDA-minister, zonder vooroverleg met het agrarische netwerk, de Interimwet Intensieve Veehouderij in. Met onmiddellijke ingang werd de oprichting van nieuwe varkens- en pluimveehouderijen verboden en werden aan de uitbreiding van bestaande veehouderijen strenge eisen gesteld. Dit onverwacht harde ingrijpen, van nota bene een CDA-minister, toonde dat de agrarische sector aan macht had ingeboet bij zowel het ministerie als haar politieke bondgenoot. Naast het CDA kregen andere partijen eveneens minder aandacht voor de agrarische sector; zij volgden steeds vaker de inzichten van single issue bewegingen (Broersma, 2010b, p. 8; Nieuwenhuize, 2005, p. 74).

Verder verdween met het opheffen van het Landbouwschap de exclusiviteit van de onderlinge relaties tussen de actoren. Daar komt bij dat door het toenemende aantal milieubeperkingen vanuit het ministerie van LNV en de bijbehorende druk op de belangenbehartiging, de belangenorganisaties zich ten opzichte van elkaar meer gingen onderscheiden. Hierop volgden verschillende afsplitsende belangenorganisaties die voor hun

eigen deelbelangen opkwamen. De eenheid die het Groene Front kenmerkte verdween, waarna later het Groene Front ten einde kwam (Broersma, 2010b, p. 8).

Oftewel, het neocorporatistische overlegmodel in de agrarische sector vertoonde scheuren. De oorspronkelijke verhoudingen in het model, waarin het Landbouwschap de enige legitieme woordvoerder was van de sector, compliceerden door de uitbreiding van het beleidsnetwerk. Het formele en informele overleg worden tegenwoordig gevoerd door een mix van belangenorganisaties, waaronder LTO-Nederland. Het netwerk is hierdoor niet alleen minder overzichtelijk geworden, maar ook is de overlegcultuur veranderd (Broersma, 2010b, p. 9). Waar voorheen veel aandacht aan de besluitvorming werd besteed, waardoor de uitvoering probleemloos verliep, verloopt de besluitvorming tegenwoordig snel, maar is de uitvoering juist ingewikkeld en wordt deze veelal aangevochten (Nieuwenhuize, 2005). Sinds de uitbreiding van het beleidsnetwerk worden problemen in de agrarische sector niet langer gepacificeerd, maar worden deze via intensief polderen bestreden (Broersma, 2010b; Nieuwenhuize, 2005, pp. 74-75).

4.2 Traditionele belangenorganisatie: LTO Nederland

De traditionele belangenorganisatie in de agrarische sector is LTO Nederland. LTO Nederland werd in 1995 als koepelorganisatie van de agrarische sector gesticht, nadat verscheidene gevestigde landbouworganisaties aan de oprichting ervan, al dan niet fusie van andere belangenorganisaties, hadden gewerkt (Broersma, 2010a, 2010b). In de volgende deelparagrafen volgt een overzicht van LTO Nederland door de jaren heen.

4.2.1 1954-1995: Fusie van agrarische belangenbehartiging

Tijdens de verzuiling was eveneens de belangenbehartiging in de agrarische sector sterk verzuild. De belangenorganisaties waren niet alleen georganiseerd naar protestantse, katholieke of algemene overtuiging, maar ook naar vestigingsplaats. Daarmee waren er meerdere regionale en provinciale belangenorganisaties. Op landelijk niveau sloten deze organisaties zich bij een van de drie centrale landbouworganisaties aan: de Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond (KNBTB), de Christelijke Boeren- en Tuindersbond (CBTB) en het Koninklijk Nederlandse Landbouw-Comité (KNLC). In de basis was de belangenbehartiging sterk gescheiden tussen de zuilen, maar aan de top werkten de drie landelijke organisaties samen in koepelorganisatie het Landbouwschap, dat in 1954 werd opgericht voor de noodzakelijke onderlinge coördinatie (Broersma, 2010b, p. 7).

Door de eerder geschetste ontwikkelingen in de sector na de Tweede Wereldoorlog, de schaalvergroting, specialisatie in de sector en de ontzuiling in de samenleving, ondervonden

de belangenorganisaties problemen. Dankzij de voortdurende schaalvergrotingen in de agrarische sector daalde het aantal boeren in Nederland gestaag en daarmee het aantal leden voor de organisaties. Vanwege het afnemende ledenaantal hadden de organisaties ook minder contributies te besteden aan de belangenbehartiging, waardoor zij in financiële problemen dreigden te raken (Broersma, 2010a, p. 141; 2010b, p. 9; Nieuwenhuize, 2005).

Daar komt bij dat als gevolg van de specialisatie niet meer de belangen van alle agrariërs behartigd konden worden, daar de belangen van sommige bedrijfstakken nu met elkaar botsten. Bijvoorbeeld het importeren van goedkope graanvervangers is als veevoer voor veehouders gunstig, maar voor de graantelers die met overschotten achterblijven juist niet. De sector kon door de maatschappelijke en politieke druk ook niet langer kiezen voor algehele productiegroei in de sector, door de grote overschotten en vervuiling die hiermee gepaard gingen. De specialisatie in de sector leidde tot een toenemende vraag naar bedrijfstakgerichte belangenbehartiging. Echter, de landbouworganisaties beschikten niet over de financiële middelen om hieraan te voldoen, waardoor zij steeds moeilijker tot een standpunt konden komen waarin alle leden zich konden vinden. Uit onvrede over de slechte belangenbehartiging door de centrale landbouworganisaties werden verscheidene nieuwe organisaties opgericht, de vaktechnische of sectorale organisaties voor specifieke bedrijfstakken (Broersma, 2010a, p. 119, 2010b, p. 11).

Een mogelijke fusie tussen de landelijke landbouworganisaties zou uitkomst kunnen bieden bij de voorliggende opgaves. Echter, de KNBTB en met name de CBTB wilden vasthouden aan de verzuilde organisatiestructuur en blokkeerden een mogelijke fusie. De problemen deden zich niet alleen op landelijk niveau voor, maar ook op regionaal niveau daalde het ledenaantal drastisch. Hierom fuseerden de regionale organisaties wel met elkaar, ook over de zuilen heen. Zo gingen de algemene landbouworganisaties uit Drenthe en Groningen samen verder als de Noordelijke Land- en Tuinbouworganisatie (NLTO), gingen de algemene en katholieke landbouworganisaties in Noord-Holland en Zuid-Holland verder als de Westelijke Land- en Tuinbouworganisatie (WLTO) en gingen de algemene landbouworganisaties in Gelderland, Noord-Brabant, Zeeland en Utrecht verder als de Landbouwmaatschappij Zuid-Midden-Oost (ZMO). Nadat bleek dat het CBTB de zuiloverstijgende samenwerking niet kon tegenhouden, ging zij alsnog overstap voor het vormen van één overkoepelende landbouworganisatie, LTO Nederland (Broersma, 2010b).

De machtsverhoudingen tussen de regionale en sectorale organisaties vormden een heikel punt bij het vormgeven van het organisatiemodel van LTO Nederland. De sectorale organisaties wilden immers meer invloed krijgen, terwijl de regionale organisaties juist niet

aan invloed wilden inleveren door de fusie. Deze verschuiving van regionale invloed naar sectorale invloed werd de ‘kanteling’ genoemd. De horizontale structuur van naast elkaar opererende landbouworganisaties moest plaatsmaken voor een verticale structuur met op lokaal, regionaal en nationaal niveau georganiseerde sectorale organisaties. De landelijke top van LTO moest hierom een evenwicht vinden om zowel de regionale als de sectorale organisaties tevreden te houden. Desondanks fuseerde slechts een enkele sectorale organisatie met LTO Nederland, ging een deel als zelfstandige organisatie in de federatie verder en hield de rest zich afzijdig (Broersma, 2010b, p. 27). Hierdoor bleef de gehoopte kanteling uit.

4.2.2 1995-2005: Hervormingen

Door het gecompliceerde oprichtingsproces kende LTO Nederland een even complexe organisatiestructuur. De landelijke landbouworganisaties CBTB, KNLC en KNBTB hadden al hun middelen en bevoegdheden overgedragen aan LTO Nederland, waardoor van de drie organisaties weinig overbleef. De oprichting van LTO Nederland had hierdoor veel weg van een fusie. Doordat een deel van de sectorale en regionale organisaties zelfstandig bleven en zich aansloten bij LTO Nederland, had LTO Nederland eveneens veel weg van een federatie (Broersma, 2010a). Dit zorgde direct voor complexe verhoudingen binnen LTO Nederland en een inefficiënte organisatiestructuur.

Daarnaast bleek al snel dat de oprichting van LTO Nederland geen oplossing bood voor alle problemen: het aantal agrariërs in Nederland bleef drastisch dalen. Ondanks dat de mate van afname per sector verschilde, nam dit tussen 1994 en 2003 landelijk met 26% af. De productie in Nederland bleef daarentegen redelijk op peil. De reden hiervoor waren de schaalvergrotingen die nog steeds op grote schaal plaatsvonden; kleine boeren verkochten hun bedrijf aan grotere ondernemingen. Het afnemende aantal agrariërs en daarmee leden en de toenemende specialisatie leidden tot dezelfde problemen als voor de oprichting van LTO Nederland: steeds minder leden wensten een steeds gerichtere belangenbehartiging (Broersma, 2010a, p. 141; 2010b, p. 9; Nieuwenhuize, 2005). Het huidige organisatiemodel van LTO Nederland was onhoudbaar, reorganisatie was de enige oplossing (Broersma, 2010a, p. 140).

Nog voordat LTO Nederland kon bepalen welke richting zij op wilden, of zij zich meer op de internationale markt zou oriënteren, haar werkgebied zou uitbreiden of nauwer zou samenwerken met andere organisaties buiten de agrarische sector, bereikte de opgebouwde druk in de federatie al zijn climax door de fusie van drie regionale organisaties tot LTO Noord in 2005. LTO Noord werd hierdoor aanmerkelijk groter dan de andere

regionale organisaties: de Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) en de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB). Kort na de noordelijke fusie trok ZLTO zich terug uit LTO Nederland, zij verschilde immers van mening met LTO Noord over of de sectorale belangenbehartiging vanuit de regio of vanuit landelijk moest worden aangestuurd. Daarnaast wilde de ZLTO zich beperken tot onderlinge samenwerking en had zij zich al meermaals verzet tegen een fusie tot één landelijke organisatie, zoals het noorden juist wenste. Het terugtrekken van de ZLTO uit LTO Nederland zorgde voor een onwerkbaar situatie, daar de overheid voortaan bijvoorbeeld met twee onderhandelaars in gesprek moest, wat tot tegengestelde uitkomsten kon leiden. Daarnaast verloor LTO Nederland een kwart van haar contributiegelden met het vertrek van de ZLTO. Terwijl een regiegroep van LTO Nederland de reorganisatiemogelijkheden verder moest onderzoeken, nam de kritiek vanuit de achterban steeds verder toe. Zo ondervond LTO Noord dat zij zonder de financiële bijdrage van de ZLTO nauwelijks de belangen van de sector kon behartigen, waarop zij toenadering tot de ZLTO zocht. De voorzitter van LTO Noord riep zelfs op dat het landelijke bestuur van LTO Nederland moest aftreden. Uiteindelijk bereikten LTO Noord, ZLTO en LLTB, mede dankzij het bemiddelen van de Rabobank en de verantwoordelijke minister, relatief snel een principeakkoord over een nieuwe samenwerkingsvorm van LTO Nederland, met nieuwe statuten (Broersma, 2010a).

De hervorming hield voornamelijk in dat LTO Nederland een bottom-up structuur vanuit de regio's kreeg. De voorzitters van LTO Noord, ZLTO en LLTB, onder leiding van een externe voorzitter, vormden gezamenlijk het bestuur van LTO Nederland. Daarnaast zou de organisatie zich meer richten op de lobby naar Brussel dan op die naar Den Haag, doordat het merendeel van wet- en regelgeving inmiddels afkomstig was vanuit de Europese Unie (Broersma, 2010a, p. 156).

Kortom, de vorming van de nieuwe LTO in 2005 is het resultaat van een compromis tussen de behoeften van de drie regionale organisaties. Hiermee was het geen volledig geïntegreerde organisatie geworden zoals vooraf was bedoeld (Broersma, 2010a, p. 144). LTO Nederland ontwikkelde zich van een samenwerkingsverband tussen de verzuilde landbouworganisaties in een samenwerkingsverband tussen de regionale landbouworganisaties, waarmee de verzuilde landelijke belangenbehartiging kantelde in ontzuilde regionale belangenbehartiging.

4.2.3 2005-heden: Hernieuwde spagaat

Inmiddels staat, heden ten dage, de agrarische sector een aantal jaren onder druk. De huidige problemen hebben veel overeenkomsten met de ontwikkelingen en problemen in het verleden; zo zien dierenactivisten nauwlettend toe op de werkzaamheden van boeren en is de overheid voornemens om de veestapel te halveren en grote stikstofuitstoters uit te kopen, om zo de stikstofuitstoot van de sector te verminderen (Joop, 2021; Omroep Brabant, 2019). Van essentieel belang in het vinden van een gezamenlijke oplossing voor deze problemen is het overleg tussen de overheid en LTO Nederland, als belangenbehartiger van de agrarische sector.

Een deel van de agrariërs is desondanks niet langer tevreden over de wijze waarop LTO Nederland de belangen van de sector behartigt. Zij wensten namelijk een hardere opstelling tegen de overheidsplannen. Dit leidde tot verschillende afsplitsingen in nieuwe belangenorganisaties. Hierdoor heeft LTO Nederland te maken met radicale nieuwe belangenorganisaties, met opstandige afdelingen die niet in gesprek willen met het kabinet en met welwillende boeren die soms niet weten hoe ze moeten veranderen. Dit brengt LTO Nederland opnieuw in een spagaat (Brandsma, 2022). Vanuit het verleden heeft de traditionele belangenorganisatie namelijk een goede verstandhouding met het kabinet en andere politici. Echter, de nieuwe belangenorganisaties voeren de druk op LTO Nederland op, door niet langer in gesprek te willen gaan met de politiek. LTO Nederland is hierdoor genoodzaakt een keuze te maken tussen het actievoeren en daarmee als agrarische sector één lijn trekken ten opzichte van de overheid of het gesprek aangaan en de belangenbehartiging in de agrarische sector opnieuw verscheuren. Vooralsnog weet LTO Nederland de verschillende deelbelangen te verenigen en is er een zekere mate van solidariteit tussen de landbouworganisaties onderling (Brandsma, 2022).

4.3 Uitdager: Farmers Defence Force

Met de oprichting van FDF in 2020 verscheen een nieuwe uitdagende belangenorganisatie op het toneel (Farmers Defence Force, 2020). De tien uur durende stalbezetting van een varkenshouderij in mei 2019 is de aanleiding voor de oprichting van deze uitdager van LTO Nederland. De voormalig minister van Landbouw, Carola Schouten, vond dat de boeren ongestoord hun werk moesten kunnen doen. Huisvredebreuk en intimidatie door dierenactivisten hoorde hier niet bij (Omroep Brabant, 2019). De actie van de dierenactivisten zorgde niet alleen voor ongenoegen bij het kabinet, maar ook veel boeren konden dit niet langer aanzien en tolereren. Om de boeren op hun eigen erf tegen dit soort activisten te

beschermen bundelden verschillende agrarische organisaties hun krachten en ontstond FDF (Farmers Defence Force, 2020; Smit, 2020).

Gepaard met een toenemend aantal kritieke issues in de agrarische sector en een toenemend ongenoegen met de manier waarop traditionele belangenorganisatie LTO Nederland de belangen van de sector behartigt, verbreedde FDF al snel haar doelstelling: de algehele agrarische sector promoten en diens belangen behartigen (Brandsma, 2022; Farmers Defence Force, 2020). Hiervoor wilde FDF één organisatie voor alle boeren zijn (Farmers Defence Force, 2020). Om dit te bereiken hanteert FDF een meer activistische en radicale aanpak dan traditionele belangenorganisatie LTO Nederland (Joop, 2022).

4.3.1 Een typische nieuwe macht?

In Hoofdstuk 2 is reeds stilgestaan bij de verschillen tussen de oude macht en de nieuwe macht. Hierin werd de aanname gedaan dat een nieuwe belangenorganisatie vanzelfsprekend een uitdrukking zou zijn van de nieuwe macht. Desondanks is dit niet bij alle nieuwe organisaties het geval en kan er sprake zijn van een combinatie van elementen van de oude en de nieuwe macht. In hoeverre FDF wel een typische nieuwe macht is en of het daarmee de oude macht, het Poldermodel, kan uitdagen blijft de vraag.

Zoals de meeste *challengers*, die een uitdrukking zijn van de nieuwe macht, heeft FDF een erg actief participerende achterban (Heimans & Timms, 2018, p. 38). Deze achterban wordt op verschillende manieren betrokken bij de organisatie, onder meer via de massale protestacties door het hele land en de actieve betrokkenheid van hen via sociale media. Van boeren uit de Achterhoek tot aan boeren in het Westland, de achterban van FDF is verspreid over verschillende landelijke gebieden in Nederland (NOS 2021a; 2021c; RTL Nieuws, 2022b). Daarnaast is er een duidelijke driehoeksrelatie te herkennen tussen de oprichters van FDF, superparticipanten in de vorm van radicale boeren die snelwegen blokkeren en politici intimideren en algemenere aanhangers die de boeren steunen door de Nederlandse vlag om te draaien (Heimans & Timms, 2018, p. 38; NOS 2022a; 2022d; RTL Nieuws, 2022b). Het succes van FDF is dan ook gestoeld op de onderlinge verhoudingen tussen de organisatie en de achterban en de laagdrempeligheid om de steun aan de boeren tot uitdrukking te brengen.

Een groot deel van de achterban van FDF zijn boeren die zich verraden voelen door de overheid en daarmee weinig vertrouwen hebben in de gevestigde orde. Door het lage vertrouwen in de gevestigde orde zijn zij wantrouwend jegens de overheid en diens praktijken, zoals de achterkamertjespolitiek. Daarnaast heeft FDF weinig vertrouwen in de belangenbehartiging door LTO Nederland. Hierom verlangde FDF dat er een livestream zou

worden gefaciliteerd bij het overleg tussen de LTO-voorzitter en bemiddelaar Johan Remkes. Zij hopen dat de overleggen tussen de agrarische sector en de overheid volledig transparant zijn, zodat zij nauwkeurig kunnen volgen welke concessies worden geëist en gedaan (BNR, 2022). FDF geeft hiermee aan dat zij een grote behoefte aan transparantie heeft, desondanks is het onduidelijk in hoeverre FDF zelf volledig transparant is naar de overige organisaties in de sector, haar achterban en de overheid.

Tot slot is er bij veel nieuwe belangenorganisaties veelal sprake van een kortstondige affiliatie (Heimans & Timms, 2018, pp. 34-35). Op dit moment is het niet mogelijk vast te stellen of er bij FDF en haar achterban sprake is van een vluchtige belangstelling in de organisatie en het onderwerp of dat er sprake is van een hoge mate van loyaliteit van de leden en supporters. Gelet op het relatief korte bestaan van de organisatie en de kwesties die zich momenteel in de sector afspelen, moet in de toekomst blijken of de achterban van FDF zich plotseling massaal terugtrokken of dat FDF een vaste waarde heeft gekregen in de sector.

Naast de nieuwe-machtswaarden die aanwezig zijn binnen FDF, is er een element van de oude-machtswaarden, namelijk de expertise en deskundigheid (Heimans & Timms, 2018, pp. 26-35). In zekere zin zijn de afgevaardigden van FDF namelijk allen praktijkexperts, hierdoor hebben zij veel kennis over de verstrekkende gevolgen die voorgestelde maatregelen hebben voor boeren en de sector. Daarentegen is de mate van expertise over belangenbehartiging en overlegtactieken wellicht beperkter.

Kortom, FDF kan in de basis beschouwd als een typische nieuwe macht, ondanks de aanwezigheid van een element van de oude macht. FDF bezit vele kenmerken van een nieuwe macht. Zo streeft zij naar radicale transparantie, richt zij zich op samenwerking met andere organisaties in de sector en is de achterban gespreid over het land erg participierend. Hiermee wijkt FDF wezenlijk af van de oude macht en daarmee het Poldermodel en kan het de oude macht uitdagen. Desondanks zijn organisaties erg veranderlijk en kan het zijn dat FDF op termijn elementen van de oude macht incorporeert.

4.3.2 Een succesvolle belangenbehartiger?

Het succes van een belangenbehartiger kan volgens Chapman en Wameyo (2002, p. 51) geëvalueerd worden aan de hand van verscheidene middellange en lange termijn doelstellingen gericht op beleidsverandering. Zo kan succes op de middellange termijn worden beoordeeld op aspecten als het creëren van dialoog over een issue, het vergroten van het profiel van de issue, het vergroten van de aandacht voor een issue en/of het wijzigen van de opinie. Op de lange termijn uit succes zich in veranderingen in beleid, wijzigingen in wet-

en regelgeving en/of veranderingen in de allocatie van middelen (Chapman & Wameyo, 2002, p. 51).

In Tabel 3 wordt voor FDF de mate van succes per doelstelling weergegeven. Op de middellange termijn heeft FDF door middel van grootschalige acties bereikt dat zowel de aandacht vanuit de overheid en de samenleving voor de problemen in de agrarische sector als het profiel van de issues zijn vergroot. Verder heeft FDF binnen de maatschappij de dialoog over de stikstofcrisis en met name de gevolgen voor de boeren heeft aangewakkerd. Zo is er wereldwijde aandacht geweest voor de acties van FDF (RTL Nieuws, 2022a). Daar komt bij dat op overheidsniveau de dialoog over de problemen in de agrarische sector is toegenomen. Ondanks de moeizame relatie tussen de sector en de overheid en de beperkte bereidheid voor overleg, zijn de agrarische belangenorganisaties meermaals in gesprek gegaan met het kabinet (NOS, 2022c, 2022e). Hierdoor kan verondersteld worden dat de dialoog effectief is vergroot. Met betrekking tot het wijzigen van de opinie is FDF gematigd succesvol gebleken. Zo heeft FDF met haar acties voor zowel sympathie als antipathie voor de boeren gezorgd. Een deel van de maatschappij steunt de agrarische sector en vindt dat de boeren op deze wijze hun ongenoegen mogen uiten, terwijl anderen de acties buiten alle perken vinden gaan (NOS, 2022d). De opinie van het kabinet is eveneens ongewijzigd gebleven (RTL Nieuws, 2022b). Tot op heden heeft FDF op de lange termijn doelstellingen geen resultaten geboekt. Zelfs na de moeizame gesprekken met de sector houdt het kabinet (voorlopig) vast aan de oorspronkelijke beleidsplannen (RTL Nieuws, 2022b).

Uit Tabel 3 valt af te leiden dat FDF op de middellange termijn overwegend succesvol is, maar op de lange termijn (nog) niet. Hierom kan FDF, op dit moment, als gematigd succesvol worden beschouwd.

Tabel 3: Beoordeling succes FDF.

	<i>Niet succesvol</i>	<i>Gematigd succesvol</i>	<i>Succesvol</i>
<i>Middellange termijn:</i>			
<i>Vergroten dialoog over issue</i>			X
<i>Vergroten profiel van issue</i>			X
<i>Vergroten aandacht voor issue</i>			X
<i>Opinie wijzigen</i>		X	
<i>Lange termijn:</i>			
<i>Beleidsveranderingen</i>	X		
<i>Wijzigingen in wet- en regelgeving</i>	X		
<i>Verandering in allocatie van middelen</i>	X		

4.4 Boeren in crisis

In oktober 2019 vindt op het Malieveld in Den Haag het eerste boerenprotest over de aangekondigde stikstofplannen van het kabinet. Het Adviescollege Stikstof heeft een rapport opgesteld waarin de klimaatdoelen van Nederland voor 2030 behaald dienen te worden (EenVandaag, 2022). Een belangrijk onderdeel hiervan is het reduceren van de stikstofuitstoot, door de veestapel te halveren en boeren uit te kopen. Deze plannen stuiten op grote weerstand van de agrarische sector, waarna meerdere protesten volgden. Zo zijn boeren gefrustreerd over de gebrekkige communicatie vanuit het ministerie en het uitblijven van een toekomstperspectief. Eveneens de manier waarop de stikstofuitstoot van de boeren wordt gemeten is een heikel punt. Zo voorspelt het ministerie middels verscheidene modellen de stikstofuitstoot per gebied. Volgens de boeren is deze methode te onnauwkeurig, zij eisen dat er per bedrijf een meting plaatsvindt, zodat er maatwerk wordt geleverd (Farmers Defence Force, 2020).

Het ongenoegen in de agrarische sector neemt toe nadat uit een rapport van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) van 2021 blijkt dat de stikstof- en klimaatregels van het kabinet resulteren in een ongekende transformatie van de landelijke gebieden, daar het in sommige gebieden niet langer mogelijk is om landbouw te bedrijven. Het PBL waarschuwt het kabinet dan ook voor de ingrijpende gevolgen van het voorgestelde beleid (NOS, 2021a, 2021c). In bepaalde provincies zouden duurzame landbouwvormen zelfs een te hoog stikstofgehalte uitstoten om aan de regels te voldoen (NOS, 2021a, 2021b). Daarnaast stelt het CDA in 2021 voor het eerst dat zij voorstander zijn van het verkleinen van de veestapel; een nieuwe klap voor de agrarische sector (NOS, 2021b). Daar komt bij dat verscheidene organisaties, waaronder LTO Nederland, VNO-NCW, Natuurmonumenten en MKB-Nederland een gezamenlijk plan om aan de klimaatdoelen te voldoen presenteerden. FDF reageerde afwijzend op dit plan, aangezien hierin plannen waren opgenomen voor de vrijwillige uitkoop van boeren (NOS, 2021c). De spanningen in de agrarische sector liepen op en het aantal protesten nam verder toe.

In 2022 bereikt de agitatie haar climax, nadat stikstofminister Van der Wal haar plannen voor het beperken van de stikstofuitstoot presenteert. In haar plannen is een stikstofkaart opgenomen, waarin wordt aangegeven hoeveel stikstof gereduceerd moet worden per gebied. Nadat deze kaart uitlekt, barst de bom. Niet alleen de belangenorganisaties in de agrarische sector ageren tegen de stikstofkaart, maar ook de provincie Drenthe stelt zich niet aan de stikstofkaart te gaan houden (Oostingh, 2023). Hierop

volgden verscheidene demonstraties, protesten, acties, omgekeerde vlaggen, blokkeringen van snelwegen, bezettingen, bedreigingen en intimidaties (RTL Nieuws, 2022b).

Nadat de politiek in de communicatie steken heeft laten vallen, het vertrouwen van de agrarische sector in de politiek een dieptepunt bereikte en beide partijen niet langer met elkaar in gesprek wilden, besloot het kabinet om Johan Remkes aan te stellen als bemiddelaar de agrarische sector en het kabinet. Ondanks deze pogingen om de voorliggende problemen gezamenlijk te bespreken en waar mogelijk op te lossen, hielden FDF en andere agrarische organisaties af. Remkes en het kabinet dienden akkoord te gaan met bepaalde voorwaarden uit de agrarische sector. Nadat zij hun akkoord gaven, sloten de organisaties alsnog aan bij het overleg (NOS, 2022c, 2022e; RTL Nieuws, 2022b).

Op 5 oktober 2022 presenteerde Remkes zijn rapport (RTL Nieuws, 2022b). In zijn presentatie spreekt Remkes over de wanhoop die hij heeft gezien in de ogen van redelijke mensen (Oostingh, 2023). Voor het eerst in lange tijd hebben de boeren het idee dat er iemand naar hen heeft geluisterd en hen begrijpt. Kort na de presentatie van Remkes is er dan ook bij alle partijen sprake van een jubelstemming; Remkes heeft het onmogelijke mogelijk gemaakt, door alle partijen nader tot elkaar te brengen. Desondanks bleek dat Remkes de plannen van het kabinet overnam, slechts de meetmethode zou nader worden bekeken. Hij maakt hierbij een belangrijke kanttekening, namelijk, het kabinet moet beter communiceren met de sector en moet meer luisteren naar geluiden uit de sector. Hierdoor moet de toegenomen polarisatie worden verminderd (EenVandaag, 2022). Bij FDF maakte de jubelstemming al gauw plaats voor onvrede en nieuwe, grotere en hardere acties dan voorheen (NOS, 2022b; Trouw, 2022). Voor andere actoren in de agrarische sector heeft het rapport van Remkes juist enigszins perspectief en houvast geboden (Oostingh, 2023).

5. Analyse

5.1 Samenwerking

5.1.1 Demonstreren, blokkeren en intimideren

Alvorens wordt ingezoomd op de samenwerking tussen FDF en de sector, wordt eerst de houding en het imago van FDF nader bekeken. In een samenwerking zijn vertrouwen, loyaliteit en reputatie immers van belang.

Het doel van FDF is om de gehele agrarische sector te promoten en diens belangen te behartigen als één agrarische belangenorganisatie (Farmers Defence Force, 2020). Om dit doel te bereiken zijn de boodschap en de strategie van belang. Deze moeten worden afgestemd op de omgeving. Hiervoor past FDF een vorm van impressiemanagement toe. Dutton et al. (1997, p. 409) omschrijven impressiemanagement als een strategie om de door anderen gewenste percepties te scheppen en te conserveren; althans van deze percepties wordt verwacht dat anderen deze wensen. De toepassing van deze tactiek helpt individuen en organisaties bij het nastreven van een bepaald doel en is daarmee een essentieel onderdeel van een succesvolle strategie om een boodschap over te brengen en een issue te ‘verkopen’ (Dutton et al., 1997, pp.409-411; Timmermans et al., 2019, p. 253). FDF gebruikt deze tactiek om de perceptie te creëren dat de agrarische sector het zoveelste slachtoffer is geworden van het falen van de gevestigde orde. Het overheidswantrouwen is de gemene deler om sympathie voor de boeren te hebben. Middels de toepassing van deze perceptie weet FDF burgers die eerder slachtoffer zijn geweest van overheidsfalen of burgers die het gevoel hebben dat zij anderszins benadeeld zijn door de overheid en daardoor wantrouwend tegenover de overheid staan, te binden aan de organisatie. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om slachtoffers van de toeslagenaffaire of van de problematiek in Groningen, maar ook om burgers die zich benadeeld voelen door de coronabeperkingen. Het gebruik van deze perceptie zorgt er daarmee voor dat burgers kunnen sympathiseren met de bestaansonzekerheid-boodschap die de boeren momenteel ervaren en daarmee tot het sympathiseren met FDF en haar acties (Keukenkamp, 2022).

Naast de boodschap overbrengen aan de doelgroep dient de omgeving bereid te zijn het issue te ‘kopen’ (Dutton et al., 1997, p. 410; Timmermans et al., 2019, p. 253). FDF was zich ervan bewust dat naast de overheidswantrouwende sympathisanten en de aanhangers op het platteland, ook de mensen die in de Randstedelijke gebieden woonachtig zijn moeten kunnen sympathiseren met de boodschap van FDF, om zo ontvankelijk te zijn voor de issue

(Keukenkamp, 2022; Timmermans et al., 2019, pp. 259-260). De boodschap van FDF is namelijk dat de kabinetsplannen de bestaanszekerheid van de agrarische sector in gevaar brengt. Daarmee bestaat de kans dat er in Nederland onvoldoende voedsel overblijft. De slogan ‘No Farmers, No Food’ is een kernachtige weergave van deze boodschap (NOS, 2022a). Volgens FDF blijven de angsten, onzekerheden en problemen niet slechts tot de boeren beperkt, maar kunnen de kabinetsplannen dus ook verstrekkende gevolgen hebben voor de Randstedelijke bevolking. Om deze boodschap over te brengen probeerde FDF met hun acties om de angsten, onzekerheden en problemen die boeren ervaren over te brengen op andere burgers. Hierom blokkeerden zij snelwegen met trekkers, balen stro en uitwerpselen en staken dit in brand; werden distributiecentra van supermarkten geblokkeerd, zodat er tekorten in de supermarkten zouden ontstaan; en intimideerden en bedreigden zij politici en andere belanghebbenden bij hun huis (Joop, 2022; NOS, 2022a, 2022d; Trouw, 2022; Van der Aa, 2022). Daarnaast dreigt FDF met nog meer en nog grotere acties indien niet aan de eisen van de organisatie wordt voldaan (NOS, 2022d). De boodschap van FDF sluit dan ook aan bij deze activistische en radicale houding van FDF (Joop, 2022). In hoeverre de omgeving ontvankelijk blijft voor de ingrijpende en radicale acties van FDF moet de toekomst uitwijzen. Desondanks is de boodschap die FDF uitdraagt naar haar omgeving, een boodschap van demonstreren, blokkeren en intimideren.

5.1.2 FDF als gevaarlijke stakeholder

Vanuit de theorie van Mitchell, Agle en Wood (1997) kan FDF als een gevaarlijke stakeholder worden beschouwd. Deze theorie onderscheidt acht verschillende soorten stakeholders op basis van de mate van urgentie, macht en legitimiteit. De legitimiteit zoals Mitchell et al. (1997, p. 869) hanteren, wijkt af van de in Hoofdstuk 2 besproken legitimiteit. Zij omschrijven legitimiteit namelijk als de deugdelijkheid en wenselijkheid van acties van een actor binnen het sociaal geconstrueerde systeem van normen en waarden.

In de radicale houding van FDF bij het uitdragen van hun boodschap is een hoge mate van urgentie en macht te herkennen. FDF handelt niet slechts uit angst voor de gevolgen van de kabinetsplannen, wat daardoor een hoge mate van urgentie kent, maar probeert eveneens haar macht te doen gelden. Zo blokkeerde FDF bijvoorbeeld meermaals distributiecentra, waardoor burgers bemerken dat de voedselvoorraad in de supermarkten afneemt. Hierdoor toont FDF de macht en de kracht van de boer aan de omgeving. FDF beschikt dus ook over een hoge mate van macht.

Naast deze hoge mate van urgentie en macht, kent FDF juist een lage mate van legitimiteit. De eerdergenoemde acties, van het intimideren en bedreigen van politici en sectorgenoten tot het blokkeren van snelwegen, hebben vaak ingrijpende gevolgen voor de omgeving, voor de democratische waarden en voor de omgangsvormen in ons land (Joop, 2022; NOS, 2022a; 2022d; Trouw, 2022; Van der Aa, 2022). Daarmee wijken de acties van FDF veelal af van de sociaal geconstrueerde normen en waarden, waardoor deze een lage mate van legitimiteit genieten.

Een combinatie van een hoge mate van urgentie, een hoge mate van macht en een lage mate van legitimiteit, maakt volgens Mitchell et al. (1997, pp. 877-878) FDF een gevaarlijke stakeholder. Deze stakeholders vormen letterlijk een gevaar voor de samenleving, daar zij een dwingend en mogelijks zelfs gewelddadig karakter hebben. Deze stakeholders en hun acties overschrijden niet alleen de grenzen van de sociaal geconstrueerde normen en waarden waardoor zij een bedreiging voor de democratie vormen, maar vormen ook een gevaar voor de onderlinge relaties in de sector en de relatie met de overheid (Mitchell et al., 1997, pp. 877-878).

5.1.3 Problemen in de agrarische coalitie

De belangenorganisaties van de agrarische sector hebben zich verzameld in een coalitie, genaamd het Landbouw Collectief. De samenwerking tussen FDF en de andere organisaties in het Landbouw Collectief is vanaf de start moeizaam. Zo hebben de organisaties in het Landbouw Collectief weinig vertrouwen in de handelswijze van FDF en daarmee weinig vertrouwen in het samenwerkingsproces (Smit, 2020; Timmermans et al., 2019, p. 297). Daar komt bij dat FDF moeite heeft met de gematigde strategie van het Landbouw Collectief. Zo vindt FDF dat er harde acties moeten worden gevoerd, die de voorpagina halen, om zo aandacht te genereren voor de belangen van en problemen in de sector. Dit zou niet bereikt kunnen worden door eindeloos met elkaar te vergaderen, aldus FDF (Smit, 2020). Hierom is de samenwerking tussen FDF en het Landbouw Collectief te typeren als een coalitie van passieve partners. Van belang hierbij is dat beide partijen elkaar tijdig zakelijk informeren over de inhoud en elkaar hierin tevredenstellen (Timmermans et al., 2019, pp. 296-297).

Al snel blijkt dat de eerder beschreven handelswijze en houding van FDF de samenwerking verder bemoeilijken. Het Landbouw Collectief is immers ontevreden over de Holocaust-vergelijkingen en andere schadelijke persberichten van FDF. Daar komt bij dat FDF sectorgenoten heeft bedreigd, waardoor landbouwminister Schouten en premier Rutte de onderhandelingen met het Landbouw Collectief staakten. De gesprekken zouden pas weer

opstarten nadat FDF haar excuses had aangeboden voor deze ernstige bedreigingen. FDF weigerde haar excuses aan te bieden, waardoor de onderhandelingen in een impasse kwamen. Het door FDF veroorzaakte conflict was voor LTO Nederland zelfs reden genoeg om te breken met de organisatie. Intussen kwam het besef bij LTO Nederland dat het boerenfront door een dergelijke actie uiteen zou vallen. Dit zou de achterban hen niet in dank afnemen, waarop zij besloot ervan af te zien. Het Landbouw Collectief stelde dat om gezamenlijk als coalitie verder te kunnen excuses van FDF noodzakelijk waren, waarop FDF haar excuses maakte. FDF realiseerde zich dat het vormen van één front met de andere organisaties noodzakelijk is om van invloed te kunnen zijn in de sector en daarmee invloed uit te kunnen oefenen op de kabinetsplannen (Smit, 2020; Van der Aa, 2022). Kortom, FDF was bereid om het zoeken naar conflict in te ruilen voor het bouwen van consensus in de sector.

Desondanks diende een nieuw conflict zich aan door de reactie van LTO Nederland op een uitnodiging van stikstofbemiddelaar Remkes om in gesprek te gaan. Het Landbouw Collectief had gezamenlijk afgesproken dat zij de uitnodiging van Remkes zouden afslaan, om zo wederom één front te vormen naar de overheid (Hofs, 2022). Voor LTO Nederland was dit een lastig besluit, daar zij enerzijds altijd een goede verstandhouding heeft gehad met de politiek en anderzijds niet weer wilde riskeren dat de boereneenheid uit elkaar zou vallen (Brandsma, 2022). Nadat het Landbouw Collectief de uitnodiging had afgewezen, nam premier Rutte hierover contact op met LTO Nederland, waarop LTO Nederland plots bereid was om aan het overleg deel te nemen. Dit was voor FDF uit den boze. De leider van FDF sprak van een ‘tuinslangruggegraat’ van LTO Nederland. Volgens FDF had LTO Nederland de gehele boereneenheid verraden, doordat zij zonder overleg de eenheid had ondermijnd. Daarnaast was FDF bang dat LTO Nederland in haar afwezigheid tot overeenstemming zou komen met het kabinet. Hierdoor zou niet alleen FDF aan invloed inboeten, maar zouden de radicalere boeren hoogstwaarschijnlijk ontevreden zijn over de overeenkomst. Om de situatie niet verder te laten escaleren, laat FDF de beslissing aan haar achterban (Hofs, 2022). Zij accepteerden dat LTO Nederland met Remkes in gesprek ging en gaven zelfs nog een aantal gesprekspunten mee. De voorman van FDF kondigde vervolgens nieuwe acties aan, aangezien de ‘vergaderboeren’ nu waren uitgewerkt. Waarop LTO-voorman Van der Tak aangaf dat wanneer de acties niet binnen de grenzen van de wet blijven, LTO Nederland zich zal distantiëren van FDF. Het draagvlak vanuit de samenleving is immers nodig om de gemeenschappelijke doelen te kunnen bereiken, zo stelt hij. Daarnaast bleef LTO Nederland van plan om opnieuw aan te schuiven bij toekomstige overleggen, daar LTO Nederland altijd voor overleg is (NOS, 2022c).

Uit deze situatieschetsen valt te concluderen dat de samenwerking tussen FDF en het Landbouw Collectief niet alleen vanaf het begin moeizaam verloopt, maar ook gaandeweg meermaals een kritiek punt bereikt. Evenwel bindt telkens een van de organisaties op tijd in. Een methode die gericht is op het verbeteren van de samenwerking tussen organisaties die liever niet met elkaar willen samenwerken, is het strategisch omgevingsmanagement van Wesselink en Paul, zoals beschreven in *Public Affairs in maatschappelijk perspectief* (Timmermans et al., 2019, p. 298). Deze methode is gedeeltelijk terug te vinden in deze casus. Zo heeft de coalitie duidelijke afspraken gemaakt over de gemeenschappelijke doelen, standpunten en belangen en heeft zij per organisatie hierop een strategie bepaald die aansluit bij de organisatie (Smit, 2020; Timmermans et al., 2019, p. 299). Desondanks valt uit de beschreven gebeurtenissen af te leiden dat met name het conflictoplossend vermogen, de uitwisseling van kennis en argumenten en een gemeenschappelijke agenda ontbreken. Het ontbreken van deze aspecten in combinatie met het ontbreken van duidelijke afspraken over het managen van de coalitie en ieders verwachtingen hierin, heeft geresulteerd in de onderlinge wrijvingen en het onvermogen om hier mee om te gaan. Zo reageerde LTO Nederland bijvoorbeeld vanuit emotie op de bedreigingen van sectorgenoten door FDF en wist FDF niet hoe zij moest omgaan met de onverwachtse draai van LTO Nederland op de uitnodiging van Remkes (Brandsma, 2022; Hofs, 2022).

Kortom, de van nature al moeizame relatie tussen FDF en de andere agrarische organisaties blijft gecompliceerd door het uitblijven van conflictoplossend vermogen bij de partijen, uitgesproken verwachtingen naar elkaar toe, duidelijke onderlinge afspraken over het managen van de coalitie en het informeren van elkaar (Timmermans et al., 2019, pp. 299-300). Desondanks blijkt uit de omschreven gebeurtenissen dat wanneer de samenwerking kritiek wordt en de coalitie uiteen dreigt te vallen, er telkens een partij is die inbind om het gezamenlijke front tegenover de kabinetsplannen in stand te houden (Hofs, 2022). De dreiging die voortkomt uit het gevangen dilemma, namelijk het mislukken van de onderhandelingen met de overheid als organisaties zich afscheiden van de coalitie, behoedt alle partijen voor het breken met de eenheid. Zelfs uitdager FDF is zich ervan bewust dat de inzet te hoog is om onderlinge conflicten te veroorzaken. Daar komt bij dat FDF zich zelden kritisch uitlaat over andere (traditionele) organisaties in de coalitie, ondanks de activistische en radicale houding van FDF en de ambitie om de enige belangenorganisatie voor de gehele sector te zijn (Farmers Defence Force, 2020; Joop, 2022). Hiermee conformeert FDF zich aan de cultuur van de gematigdere traditionele belangenorganisaties.

5.2 Toegankelijkheid

5.2.1 Toegang tot het Landbouw Collectief

Zoals reeds vermeld hebben verschillende belangenorganisaties van de agrarische sector zich verzameld in een coalitie, genaamd het Landbouw Collectief. Om als agrarische sector één front te vormen tegenover de kabinetsplannen was het wenselijk dat FDF een onderdeel werd van de coalitie. Voor FDF was dit eveneens wenselijk, daar het voor een nieuwe belangenorganisatie bruikbaar kan zijn om coalities aan te gaan en met gelijkgestemden samen te werken (Heimans & Timms, 2018; Timmermans et al., 2019, p. 297). De sectorgenoten realiseerden zich maar al te goed dat FDF een afwijkende handelwijze heeft en een gevaarlijke stakeholder vormt (Mitchell et al., 1997, pp. 877-878). Het Landbouw Collectief hanteert immers een gematigdere aanpak dan FDF (Smit, 2020). Desondanks betrok het Landbouw Collectief FDF in de coalitie, daar de gemeenschappelijke belangen groot zijn en gedeelde opvatting hebben over de inhoud. Daarnaast is FDF in staat om relatief snel veel participanten voor een actie te verzamelen, iets waar de andere organisaties in de coalitie veel moeite mee hebben (Smit, 2020).

Kortom, ondanks de aanvankelijke bezwaren van het Landbouw Collectief ten aanzien van de activistische en radicale houding van FDF, verleende zij FDF toegang tot de coalitie (Joop, 2022; Smit, 2020). Zoals de vorige paragraaf heeft uitgewezen bleven de twijfels over de keuze om FDF te betrekken in de coalitie desondanks wel aanwezig bij het Landbouw Collectief.

5.2.2 Toegang tot het poldertafelspel

Eveneens andere stakeholders, waaronder de politiek, bemerkten dat FDF een gevaarlijke stakeholder was. In tegenstelling tot de landbouworganisaties was dit voor de politiek wél een reden om FDF de toegang tot de onderhandeltafel te weigeren. Zo staakten landbouwminister Schouten en premier Rutte de onderhandelingen met het Landbouw Collectief om intimidaties, gaf premier Rutte aan dat het kabinet niet met relschoppers in gesprek gaat en pleitte D66 er recent voor dat FDF niet mocht deelnemen aan de overleggen tussen het kabinet en de agrarische sector (ANP, 2022; Smit, 2020).

Gelet op de ‘innige’ samenwerking tussen FDF en de andere organisaties in de agrarische sector, zou dus slechts de politiek FDF toegang tot de onderhandeltafel kunnen ontzeggen. Hiervoor kunnen volgens Cobb en Ross (1997, pp. 32-33) verschillende *medium cost* strategieën worden gehanteerd door de overheid. Indien de legitimiteit van een organisatie laag is kan het efficiënt zijn om de organisatie die een bepaald issue verdedigd in

diskrediet te brengen. FDF is een organisatie die voldoet aan deze ‘vereisten’. Zo verdedigd FDF de belangen van de agrarische sector, verzet zij zich hevig tegen de kabinetsplannen en blijkt dat de acties van FDF indruisen tegen de sociaal geconstrueerde normen en waarden, waardoor de legitimiteit van de organisatie gering is (Mitchell et al., 1997, p. 877; Smit, 2020). Een organisatie als deze kan in diskrediet worden gebracht door ze de schuld te geven van het problemen, door ze te associëren met andere impopulaire organisaties en/of door verkeerde informatie te geven (Cobb & Ross, 1997, p. 33). De overheid en daarmee het kabinet en de politiek, passen deze strategieën uitvoerig toe. Zij dient, als overheid, FDF immers rechtmatig de toegang tot het overleg te kunnen ontzeggen.

De eerste strategie die toegepast wordt is de organisatie verantwoordelijk maken voor het probleem. In het geval van deze casus heeft de overheid getracht de agrarische sector grotendeels verantwoordelijk te houden voor de stikstofcrisis. De voorgestelde maatregelen van het kabinet zijn hiervan een weergave, daar deze gericht zijn op het uitkopen van grote uitstoters en het halveren van de veestapel (NOS, 2021a; 2021b; 2021c; 2022a; RTL Nieuws, 2022b). Daarmee beschouwen deze maatregelen indirect de agrarische sector als overtreder. Dit in tegenstelling tot wat de agrarische sector vindt. Zij vindt namelijk dat de huidige stikstofcrisis het gevolg is van jarenlang overheidsfalen en wanbeleid (Smit, 2020). De maatregelen van het kabinet zijn dan ook erg reactief van aard, nadat zij constateerden dat de stikstofuitstoot de afgelopen jaren buitensporig groot was. Hierdoor promoot het kabinet niet proactief een verandering of jagen zij een transitie van de sector aan, maar probeert zij in allerijl de schuld af te schuiven op de boeren en ze hiermee in diskrediet te brengen (Farmers Defence Force, 2020; Oostingh, 2023; Smit, 2020; Timmermans et al., 2019, p. 281).

De tweede strategie is er op gericht om de betreffende organisatie in verband te brengen met andere impopulaire groeperingen. Politici en het kabinet spreken in de media FDF veelal aan als ‘het radicale FDF’. Tevens bestempelen de media en de politiek FDF als extreemrechts (Joop, 2022; Van der Aa, 2022). Hierdoor wordt de organisatie direct geassocieerd met (rechts)extremisten. Verder is er onlangs een nazivlag gehesen naast een stapel brandende autobanden bij een actie in Stroe. De boerenactiegroepen claimen hier niet bij betrokken te zijn geweest (Van Rooijen, 2022). Ongeacht of de boeren deze vlag wel of niet zelf hebben gehesen, het resultaat blijft hetzelfde: FDF wordt in verband gebracht met een impopulaire groepering. Het opzettelijk associëren van FDF met andere impopulaire groeperingen brengt de organisatie in diskrediet.

De derde strategie betreft het geven van onjuiste informatie. Deze strategie wordt eveneens toegepast in de casus, nadat de agrarische sector na verscheidene pogingen van

bemiddelaar Remkes besloot om deel te nemen aan het overleg met het kabinet (RTL Nieuws, 2022b). Een woordvoerder van Remkes bracht namelijk na het uitlopen van het eerste gesprek een persbericht naar buiten, waarin hij claimde dat de uitloop het gevolg was van de goede sfeer. De boerenorganisaties waren niet te spreken over de inhoud van het bericht en de wijze waarop dit naar de buitenwereld werd gecommuniceerd. Zo gaf LTO Nederland, namens de organisaties in de agrarische sector, direct aan dat zij zich niet herkennen in het statement en dat dit typerend is voor de wijze waarop de overheid zich de laatste tijd opstelt, namelijk eenzijdig en zonder afstemming (NOS, 2022c). Dit versterkte de eenheid tussen FDF, LTO Nederland en de andere agrarische organisaties. Verder schepte het verspreiden van deze onjuiste informatie in de media een misleidend beeld van het overleg en beschadigde het de boodschap van de agrarische sector en het vertrouwen van de achterban in de belangenbehartigers (Oostingh, 2023).

Kortom, op grote schaal past de overheid de strategieën van Cobb en Ross (1997, pp. 32-33) toe om FDF op rechtmatige wijze de toegang tot het overleg te kunnen ontzeggen. Ondanks dat het netwerk niet erg ontvankelijk is voor radicale uitdagers, zoals FDF, is er geen sprake van een gesloten netwerk met een ‘ijzeren ring’, die het onmogelijk maakt om deel te nemen aan het overleg (Akkerman, 2001, p. 103; Van den Berg & Franke, 1998, p. 36). FDF en het kabinet zijn recent zelfs met elkaar in gesprek gegaan om naar oplossingen te zoeken (RTL Nieuws, 2022b). De harde opstelling van bepaalde politici en de toepassing van de drie strategieën hebben weliswaar niet geleid tot het blokkeren van de toegang van de onderhandeltafel, maar heeft FDF, haar boodschap, haar acties en haar achterban desalniettemin in diskrediet gebracht.

5.3 Legitimiteit, transparantie en vertrouwen

De drie vormen van legitimiteit, output-, input- en proceslegitimiteit, zoals beschreven in Hoofdstuk 2, zullen voor deze casus worden geanalyseerd. Deze paragraaf zal achtereenvolgens de uitkomsten van het overleg, de vertegenwoordiging van de achterban door de belangenorganisaties, de vertrouwensrelatie tussen de actoren en de transparantie van het proces nader beschouwen.

Allereerst de legitimiteit van de uitkomsten van het overleg, oftewel de outputlegitimiteit. Hierbij gaat het vooral om het probleemoplossend vermogen van de uitkomsten, oftewel bieden de uitkomsten van het overleg een (gedeeltelijke) oplossing voor de voorliggende maatschappelijke problemen (Scharpf, 1999; Schmidt, 2013). De problemen die voorlagen waren uiteraard de prangende situatie van de stikstofcrisis, maar ook het gebrek

aan vertrouwen tussen de actoren. Het Landbouw Collectief had immers gezamenlijk afgesproken dat zij de gespreksuitnodiging van Remkes zouden afslaan, wat duidt op een verstoorde relatie tussen de sector en de overheid. Na verscheidene pogingen van Remkes om de partijen aan tafel te krijgen en de belofte vanuit het kabinet dat er geen taboes zijn, besloten de agrarische organisaties deel te nemen aan het overleg (Hofs, 2022; Oostingh, 2023; RTL Nieuws, 2022b). Tijdens de presentatie van de uitkomsten toonde Remkes begrip voor de onzekere situatie waarin de boeren momenteel verkeren. Hij toont dat hij heeft geluisterd, hen heeft verstaan en hen begrijpt (Oostingh, 2023). Dit is waar het de boeren lange tijd aan ontbrak bij de overheid, compassie. Tevens raadde Remkes aan om het merendeel van de kabinetsplannen over te nemen om zo de stikstofcrisis op te lossen. Hij deed hierin opnieuw een handreiking naar de boeren, door aan te geven dat het kabinet de gehanteerde meetmethode moet aanpassen. Daarnaast gaf hij aan dat het kabinet meer en beter met de agrarische sector moet communiceren en meer naar de individuele boeren moet luisteren (EenVandaag, 2022). De uitkomsten van het overleg hadden er niet alleen voor gezorgd dat de agrarische sector weer met de overheid in gesprek wilde, maar ook voor een beperkte herstelling van het vertrouwen van de sector in de overheid. Evenzeer gaf Remkes de boeren gelijk over de slechte communicatie vanuit de overheid en hield het de oplossingen voor de stikstofcrisis in stand. Daarentegen is FDF niet tevreden, daar de kabinetsplannen ongewijzigd blijven. Ondanks de afkondiging van grotere en hardere acties van FDF kunnen de uitkomsten van het overleg als een oplossing voor de voorliggende problemen worden beschouwd (Oostingh, 2023; Trouw, 2022). Het overleg tussen de agrarische sector en de overheid heeft daarom een hoge outputlegitimiteit.

Ten tweede de mate van representativiteit van de belangenbehartiger in de sector, oftewel inputlegitimiteit (Braun, 2016; Keune, 2016; Scharpf, 1999). Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat er in 2021 in Nederland 52.105 landbouwbedrijven gevestigd zijn (BNN VARA, 2022). Van de deelnemende organisaties aan het overleg met Remkes en het kabinet is LTO Nederland de grootste gesprekspartner. Naar eigen zeggen vertegenwoordigt LTO Nederland de belangen van 35.000 leden (LTO, 2022). FDF heeft 10.000 tot 15.000 leden, terwijl FDF bijna 60.000 aanhangers heeft op sociale media (de Volkskrant, 2022; NOS, 2022c). De overige agrarische belangenorganisaties vertegenwoordigen gezamenlijk zo'n 5.000 leden (NOS, 2022c). Daarmee wordt een groot deel van de agrarische sector vertegenwoordigd bij de overleggen met het kabinet. Echter, de stikstofcrisis raakt niet alleen de agrarische sector. De sectoren die ook geraakt worden door de stikstofcrisis worden in de overleggen niet vertegenwoordigd. Hierdoor kan weliswaar

worden gesteld dat de agrarische sector in hoge mate wordt gerepresenteerd tijdens de overleggen, maar dit geldt niet voor andere belangen in de samenleving. De inputlegitimiteit van het overleg tussen de agrarische sector en de overheid is daarmee beperkt.

Ten derde de vertrouwensrelatie tussen de actoren en de transparantie van het proces, oftewel de proceslegitimiteit (Keune, 2016). Er is sprake van een lage mate van vertrouwen tussen de betrokken actoren. Zo heeft FDF weinig vertrouwen in de belangenbehartiging door LTO Nederland, heeft het Landbouw Collectief weinig vertrouwen in de handelswijze van FDF en daarmee in de samenwerking en heeft de agrarische sector haar vertrouwen in de overheid verloren (BNR, 2022; Smit, 2020). Dit bemoeilijkte onder andere de samenwerking binnen de coalitie en de bemiddeling door Remkes. Daarnaast heeft deze lage mate van onderling vertrouwen geleid tot een hoge mate van transparantie in het proces. Zo verlangde FDF dat het overleg tussen LTO Nederland en bemiddelaar Remkes via een livestream te volgen zou zijn, daar zij LTO Nederland niet vertrouwde. Daar komt bij dat op het moment dat een woordvoerder van Remkes onjuiste informatie over het overleg verspreidt, de agrarische organisaties direct proberen de situatie op te helderen, door hun visie op de feiten te delen (NOS, 2022c). Oftewel, de actoren hebben onderling een zeer beperkte vertrouwensrelatie. Dit heeft hen ertoe aangezet om volledige transparantie van het proces te verlangen, zodat alle betrokkenen alle handelingen van elkaar kunnen volgen.

5.4 De balans

Door de jaren heen zijn er verschillende afsplitsingen en protestorganisaties geweest die traditionele belangenorganisatie LTO Nederland probeerde uit te dagen. Recent heeft FDF zich hierbij gevoegd. Sinds de opkomst van FDF is zij relatief succesvol gebleken in de sector. Niet alleen vertegenwoordigd zij een groot deel van de agrarische sector, maar heeft zij ook toegang tot het Landbouw Collectief en de overleggen met de overheid verkregen (NOS, 2022c). Hierdoor kan FDF als belangenorganisatie invloed proberen uit te oefenen op de kabinetsplannen. De overleggen tussen de agrarische sector en de overheid, waaraan dus ook FDF deelneemt, blijken betrekkelijk productief te zijn. Zo is onder meer het vertrouwen van de sector in de overheid gedeeltelijk hersteld (Oostingh, 2023; RTL Nieuws, 2022b). FDF kan dus als relatief succesvol worden beschouwd in de agrarische sector.

Verder hebben de voorgaande paragrafen (5.1, 5.2 & 5.3) uitgewezen dat de waarden van een oude macht als het Poldermodel weleens kunnen botsen met de waarden van een nieuwe uitdagende macht als FDF. Op bepaalde elementen conformeert FDF zich aan de oude macht en op andere elementen komt het Poldermodel onder druk te staan door de opkomst

van FDF. De balans hiervan, afgeleid van de voorgaande paragrafen, wordt weergegeven in Tabel 4. Hieruit valt af te leiden dat FDF zich met name conformeert in de samenwerking binnen de agrarische sector. Zo stelt zij zich conflictvermijdend op, probeert zij gezamenlijk oplossingen te zoeken en realiseert zij zich dat de belangen voor de agrarische sector alleen gezamenlijk behartigd kunnen worden. Daarnaast valt af te leiden dat het Poldermodel door de komst van FDF en diens toetreding tot het netwerk op aspecten als geslotenheid van en vertrouwen in het netwerk onder druk komt te staan.

Tabel 4: De verhouding tussen FDF en het Poldermodel.

	<i>FDF conformeert zich aan oude macht</i>	<i>Poldermodel onder druk door uitdager</i>
<i>Samenwerking</i>	De moeizame samenwerking tussen FDF en het Landbouw Collectief bereikt meermaals een kritiek punt. Telkens bindt een van de organisaties op tijd in. FDF is zich ervan bewust dat de belangen te groot zijn om onderlinge conflicten te veroorzaken. Hierom laat FDF zich zelden kritisch uit over andere (traditionele) organisaties in de coalitie. Daarmee is FDF conflictvermijdend en bouwt zij gezamenlijk met de andere organisaties aan consensus.	
<i>Toegankelijkheid</i>		Hoewel het netwerk aanvankelijk niet erg ontvankelijk is voor een radicale uitdager, als FDF, laten zij FDF toe in de coalitie en tot de overleggen. FDF en het kabinet zijn recent zelfs met elkaar in gesprek gegaan om naar oplossingen te zoeken. Hierdoor maakt het gesloten netwerk plaats voor een opener en ontvankelijker overleg.
<i>Legitimiteit</i>	In het overleg tussen de agrarische sector en het kabinet is gezamenlijk gezocht naar oplossingen voor de voorliggende problemen. De uitkomsten van het overleg bieden hiervoor een oplossing, zo wordt onder meer het vertrouwen in de overheid gedeeltelijk hersteld.	
	De agrarische sector wordt in hoge mate gerepresenteerd tijdens de overleggen, maar dit geldt niet voor andere belangen in de samenleving. Enerzijds kent het overleg een hoge mate van exclusiviteit van de contacten, terwijl anderzijds het doorgaans gesloten netwerk zich heeft opengesteld voor een complete sector.	
		De vertrouwensrelatie tussen de agrarische organisaties onderling en de loyaliteit naar elkaar zijn zeer beperkt. Eveneens het vertrouwen van de sector in de overheid is laag. Hierom verlangen de organisaties volledige transparantie van het proces.

6. Conclusie & discussie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: ‘Hoe zet de opkomst van een uitdagende belangenorganisatie de traditionele belangenorganisaties in de agrarische sector onder druk en hoe kan het Poldermodel onder deze veranderende omstandigheden functioneel en relevant blijven?’ Hiervoor is een *typical casestudy* van de agrarische sector en de uitdagende belangenorganisatie, FDF uitgevoerd. Deze casus is geanalyseerd op basis van de samenwerking in de sector, de toegankelijkheid tot het netwerk en de legitimiteit.

Hieruit is gebleken dat FDF de agrarische sector en het Poldermodel gedeeltelijk onder druk zet. Zo heeft de opkomst van FDF ertoe geleid dat de vertrouwensrelaties binnen de agrarische sector verslechteren. Daarnaast is gebleken dat het doorgaans zo gesloten netwerk ontvankelijk is voor de toetreding van uitdager FDF. Verder heeft de aanhoudende druk van de media en de participatie van FDF in het agrarische netwerk tot meer openheid in de overlegcultuur geleid. Deze verhoogde transparantie wordt immers verlangd vanwege het lage onderlinge vertrouwen en de lage mate van loyaliteit naar de andere deelnemers. Dit betekent dat kernaspecten van het Poldermodel, namelijk vertrouwen, loyaliteit en geslotenheid, terdege worden aangetast door de opkomst van FDF. De resultaten hebben verder uitgewezen dat FDF zich ook op meerdere aspecten conformeert aan de cultuur van het Poldermodel. Zo probeert FDF de organisaties met wie zij samenwerkt in de agrarische sector niet onnodig te provoceren, daarmee is FDF conflictvermijndend. Daarnaast zoekt zij gezamenlijk met de andere organisaties in de sector en de overheid naar oplossingen voor de voorliggende problemen door met elkaar in overleg te gaan. Deze overleggen kennen een hoge outputlegitimiteit. Hiermee wordt de hypothese bevestigd: indien een uitdagende belangenorganisatie succesvol is in het beleidsterrein, komt het Poldermodel en diens adaptieve vermogen onder druk te staan.

De opkomst van FDF en diens succes in de agrarische sector heeft het Poldermodel dermate onder druk gezet dat aan kernaspecten als loyaliteit, onderling vertrouwen en de geslotenheid van het netwerk wordt getornd. Desondanks lijkt het adaptieve vermogen van het Poldermodel de opkomst van een uitdager (voorlopig) voldoende op te vangen. Uit de casus blijkt namelijk dat de poldercultuur de uitdagende belangenorganisatie met succes dwingt zicht te conformeren aan de oude overlegcultuur, waarin gezamenlijk met de sector naar oplossingen wordt gepolderd. Het Poldermodel heeft daarmee, in deze casus, bewezen onder de veranderende omstandigheden van de opkomst van een uitdager (voorlopig) nogsteeds een

betekenisvolle functie te hebben in het bereiken van consensus, zolang de kernwaarden niet verder onder druk komen te staan.

De keuze voor een *typical casestudy*, waarin slechts een enkele casus wordt geanalyseerd, beperkt de externe validiteit van dit onderzoek. De resultaten wijzen voor de onderzochte casus uit dat het Poldermodel met de komst van een uitdagende belangenorganisatie onder druk wordt gezet. Desondanks kan gestoeld op de theoretische achtergrond, die veronderstelt dat een oude macht als het Poldermodel zal botsen met een nieuwe macht in de vorm van een uitdagende belangenorganisatie, worden verwacht dat de resultaten uit dit onderzoek zich ook in andere sectoren zullen aftekenen. Vervolgonderzoek in andere sectoren met een poldercultuur zal noodzakelijk zijn om het grotere patroon, al dan niet het causale verband, tussen uitdagende belangenorganisaties en het Poldermodel vast te kunnen stellen.

Verder is in verband met de intertekstuele afhankelijkheid van deze complexe casus, waarin de gebeurtenissen elkaar snel opvolgen, gekozen voor een kwalitatieve analyse van de beschikbare literatuur over deze casus. Deze methode kent een sterk interpretatief karakter, wat als problematisch kan worden beschouwd voor de herhaalbaarheid van dit onderzoek. Zo kan een signaal worden geïnterpreteerd als een bewijs voor x, terwijl een andere interpretatie leidt tot bewijs voor y. Deze subjectiviteit bij de onderzoeker kan er daarmee voor zorgen dat andere onderzoekers tot andere uitkomsten komen. Desondanks zijn de resultaten niet slechts gebaseerd op enkele signalen, maar zijn de conclusies verbonden op basis van meerdere signalen per aspect. Hierdoor zou de conclusie, dat het Poldermodel onder de veranderende omstandigheden van de opkomst van een uitdager nogsteeds een betekenisvolle functie kan hebben in het bereiken van consensus, valide moeten zijn.

Uit de analyse is gebleken dat de opkomst van FDF in de agrarische sector de kernwaarden van het Poldermodel aantast. Ondanks het feit dat er in dit onderzoek geen harde causale bevindingen aanwezig zijn, weerspreken empirische bevindingen het idee dat er geen relatie tussen de opkomst van een uitdager en de druk op het Poldermodel zou bestaan. Daarnaast worden de bevindingen theoretisch ondersteund; de opkomst van een nieuwe macht, in de vorm van een uitdager, zet de waarden van de oude macht onder druk (Heimans & Timms, 2018).

In de bestaande literatuur is de houdbaarheid van het Poldermodel met name onderzocht op basis van de rol van traditionele belangenorganisaties en hun reactie op de opkomst van uitdagers (Prak & Van Zanden, 2013; Van Dalen, 2020; Woldendorp & Keman, 2007). Het effect van de opkomst van uitdagende belangenorganisaties op het functioneren

van het Poldermodel is in de bestaande literatuur onbekend. Uit dit onderzoek is gebleken dat de opkomst van uitdagende belangenorganisaties het functioneren van het Poldermodel onder druk zet. Daarmee vult dit onderzoek het ontstane kennishiaat (gedeeltelijk) op.

Verder zijn de resultaten van dit onderzoek theoretisch te generaliseren tot een model waarin een schaal van de mate van uitdaging door een nieuwe belangenorganisatie is opgenomen. Dit aanvullende mechanisme, waarin de signalen vanuit de agrarische sector zijn opgenomen, wordt weergegeven in Figuur 1. Vanuit dit model is af te leiden in hoeverre een nieuwe belangenorganisatie zich conformeert aan de traditionele belangenorganisaties en oude macht of in hoeverre zij de traditionele belangenorganisaties en oude macht uitdaagt. Daarmee zijn de resultaten van deze studie en de hieruit ontwikkelde schaal een aanvulling op de bestaande literatuur en verbreedt dit model het theoretische perspectief op uitdagers van belangenorganisaties en nieuwe machten.

De resultaten uit dit onderzoek wijzen erop dat de opkomst van een uitdagende belangenorganisatie tot problemen in de sector leidt. Zo wordt de samenwerking en daarmee het bouwen van consensus bemoeilijkt. Op termijn kan dit zorgen voor impasses in de belangenbehartiging van de sector en conflicten tussen de belangenorganisaties onderling. Daarnaast zorgt verdere aantasting van de kernwaarden van het Poldermodel ervoor dat het Poldermodel aan waardering en relevantie inboet. De toekomst en de houdbaarheid van het Poldermodel worden hierdoor onzeker.

Tot slot betreft de onderzochte casus een lopende casus en behoort deze daarmee nog niet tot het verleden. Hierom beperken de resultaten van dit onderzoek zich tot de gebeurtenissen die tot op heden hebben plaatsgevonden. Derhalve kunnen geen uitspraken worden gedaan over de gehele casus, daar in de toekomst de mogelijkheid bestaat dat FDF als organisatie verandert en alsnog de oude macht omverwerpt, immers organisaties zijn erg veranderlijk (Heimans & Timms, 2018). Vervolgonderzoek kan zich hierom richten op de toekomstige ontwikkelingen in de agrarische sector met betrekking tot uitdagende belangenorganisaties. Praktijken uit het verleden bieden immers geen garantie voor de toekomst.

Figuur 1: Model met theoretische schaal voor de mate van conformatie en uitdaging van een nieuwe belangenorganisatie.

Literatuurlijst

- Akkerman, A. (2005). Verhoudingen tussen de sociale partners in Nederland anno 2005: corporatisme of lobbyisme?. *Beleid en Maatschappij*, 32(4), 187-198.
- Akkerman, T. (2001). Consensus en sociaal beleid in Nederland sinds 1980. De rol van ideeën en instituties. *Beleid en Maatschappij*, 28(2), 95-105.
- Andeweg, R. (2000). Consociational Democracy. *Annual Review of Political Science*, 3, 509-536.
- ANP. (2022, 29 juli). *D66: "Om tafel met FDF als die afstand neemt van intimidaties"*. bnr.nl. <https://www.bnr.nl/nieuws/binnenland/10483635/d66-er-paternotte-wil-pas-om-de-tafel-met-fdf-als-die-afstand-neemt-van-intimidaties>
- Batenburg, R., & De Witte, M. (2001). Underemployment in the Netherlands: How the Dutch 'Poldermodel' failed to close the education–jobs gap. *Work, employment and Society*, 15(1), 73-94.
- Becker, U. (2001). Miracle by Consensus? Consensualism and Dominance in Dutch Employment Development. *Economic and Industrial Democracy*, 22(4), 453-483.
- BNN VARA. (2022, 13 juli). *Hoeveel boerderijen bestaan er nog?* BNNVARA. <https://www.bnnvara.nl/artikelen/hoeveel-boerderijen-bestaan-er-nog>
- BNR. (2022, 30 juli). *FDF wil livestream van stikstofgesprek met bemiddelaar Remkes*. bnr.nl. <https://www.bnr.nl/nieuws/binnenland/10483749/fdf-wil-livestream-van-stikstofgesprek-met-bemiddelaar-remkes>
- Bos, D., Ebben, M. & Te Velde, H. (2007). *Harmonie in Holland: het poldermodel van 1500 tot nu.: het Poldermodel van 1500 tot nu* (1ste editie). Bert Bakker.
- Bout, J. K., Cannac, Y., Didier, M., Esambert, B., van Gelder, W. J., & Lebaube, A. (1999). *A Dutch Approach for Creating Growth and Employment*. Institut de l'Entreprise.
- Brandsma, J. (2022, 4 augustus). *LTO zit klem tussen actie en overleg: 'Ze proberen te laveren tussen verschillende opvattingen'*. Trouw. <https://www.trouw.nl/economie/lto->

zit-klem-tussen-actie-en-overleg-ze-proberen-te-laveren-tussen-verschillende-opvattingen~bd4c6e4c/

Braun, C. (2016). Het Nederlandse poldermodel langs de democratische meetlat. In M. Keune (Red.), *Nog steeds een mirakel? De legitimiteit van het Poldermodel in de eenentwintigste eeuw*. (pp. 37–61). Amsterdam University Press.

Broersma, D. (2010a). Een reus op lemen voeten. Crisis in LTO Nederland. *Historia Agriculturae*, 43, 119-156.

Broersma, D. (2010b). Fusie of federatie? Het ontstaan van LTO Nederland. *Historia Agriculturae*, 43, 7–36.

Chapman, J., & Wameyo, A. (2002). Monitoring and evaluating advocacy. *PLA notes*, 43, 48-52.

Cobb, R. W. & Ross, M. H. (1997). Denying Agenda Access: Strategic Considerations. In *Cultural strategies of agenda denial: Avoidance, attack, and redefinition* (pp. 25-45). University Press of Kansas.

De Nationale Ombudsman. (2018). *Demonstreren, een schurend grondrecht?*
<https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/2018%20015%20RAP%20Demonstraties.pdf>

De Sauvage Nolting, H., Mellendijk, S. & Van Dorp, E. (2021). *Democratie op straat : Omgaan met protest in de digitale samenleving*.
<https://kennisopenbaarbestuur.nl/media/258016/strategische-verkenning-protest.pdf>

De Telegraaf. (2022, 7 september). *Belangenorganisatie ggz-patiënten wijst zorgakkoord af*. Telegraaf. <https://www.telegraaf.nl/financieel/1437967449/belangenorganisatie-ggz-patienten-wijst-zorgakkoord-af>

de Volkskrant. (2022, 8 december). *Farmers Defence Force-leider: 'Voor een goede prijs is iedereen te koop'*. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/farmers-defence-force-leider-voor-een-goede-prijs-is-iedereen-te-koop~b4c72d11/>

- De Vries, J. (2014). The Netherlands and the polder model: questioning the polder model concept. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 129(1), 99-111.
- Delsen, L. (2002). *Exit polder model?: socioeconomic changes in the Netherlands*. Greenwood Publishing Group.
- Dutton, J. E., Ashford, S. J., O'Neill, R. M., Hayes, E., & Wierba, E. E. (1997). Reading the wind: How middle managers assess the context for selling issues to top managers. *Strategic management journal*, 18(5), 407-423.
- EenVandaag. (2022, 12 december). *Johan Remkes overwoog te stoppen als bemiddelaar toen Wopke Hoekstra zei dat 2030 niet heilig was om de stikstofdoelen te halen*. <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/johan-remkes-overwoog-te-stoppen-als-bemiddelaar-toen-wopke-hoekstra-zei-dat-2030-niet-heilig-was-om-de-stikstofdoelen-te-halen/>
- Farmers Defence Force. (2020, 11 juni). - *Visie en Doelstelling*. <https://farmersdefenceforce.nl/farmers-defence-force-visie-en-doelstelling/>
- Harteveld, E. & Rekker, R. (2021). Polarisatie in Nederland. In *Versplinterde Vertegenwoordiging Nationaal Kiezersonderzoek 2021*. <https://kennisopenbaarbestuur.nl/media/258229/nko-2021-versplinterde-vertegenwoordiging.pdf>
- Heimans, J. & Timms, H. (2018). *New Power: How Anyone Can Persuade, Mobilize, and Succeed in Our Chaotic, Connected Age*. Penguin Random House.
- Hemerijck, A. C. (2016). Anders polderen—Lange termijn hervormingsbeleid in de veelpartijen-overlegeconomie. *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, 32(4).
- Hofs, Y. (2022, 31 juli). *Boeren ruziën over deelname Remkes-overleg: Farmers Defence Force beticht LTO van verraad*. de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/boeren-ruzien-over-deelname-remkes-overleg-farmers-defence-force-beticht-lto-van-verraad~b2c084e6/>
- Jaarsma, N. (2022). *Lobbywerk (z)onder druk*. Universiteit Utrecht.

- Joop. (2021, 14 oktober). *Radicale boeren Farmers Defence Force torpederen huizenplan - Joop - BNNVARA*. <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/radicale-boeren-farmers-defence-force-torpederen-huizenplan>
- Joop. (2022, 18 juni). *Radicale veeboerengroepering FDF dreigt met “kneiterharde acties” zoals saboteren voedselvoorziening - Joop - BNNVARA*. <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/radicale-veeboerengroepering-fdf-dreigt-met-kneiterharde-acties-zoals-saboteren-voedselvoorziening>
- Karsten, L., van Veen, K., & van Wulfften Palthe, A. (2008). What happened to the popularity of the Polder model? Emergence and disappearance of a political fashion. *International Sociology*, 23(1), 35-65.
- Keukenkamp, S. (2022, 3 augustus). *Sympathie voor de boer wijdverspreid met wantrouwen overheid als gemene deler*. Trouw. <https://www.trouw.nl/binnenland/sympathie-voor-de-boer-wijdverspreid-met-wantrouwen-overheid-als-gemene-deler~bb54dd2b/>
- Keune, M. (2016). De legitimiteit van het poldermodel in de eenentwintigste eeuw. In M. Keune (Red.), *Nog steeds een mirakel? De legitimiteit van het Poldermodel in de eenentwintigste eeuw*. (pp. 9–37). Amsterdam University Press.
- Korteweg, A. (2018). Lobbyblindheid, en hoe die te bestrijden. *Res Publica*, 60(3), 266-273.
- Lijphart, A. (1969). Consociational democracy. *World politics*, 21(2), 207-225.
- Lijphart, A., & Crepaz, M. M. L. (1991). Notes and Comments Corporatism and Consensus Democracy in Eighteen Countries: Conceptual and Empirical Linkages. *British Journal of Political Sciences*, 21, 235-256.
- LTO. (2022, 22 september). *Nederland*. <https://www.lto.nl/over-lto/lto-nederland/>
- Mitchell, R. K., Agle, B. R., & Wood, D. J. (1997). Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. *Academy of management review*, 22(4), 853-886.
- Neuman, W. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches*. Seventh Edition. Pearson Education Limited.

- Nieuwenhuize, J. (2005). Het Ministerie van LNV. In J. D. Van der Ploeg & H. Wiskerke (Reds.), *Het landbouwpolitieke gebeuren* (pp. 66–89). Drukkerij Modern.
- NOS. (2021a, 5 juli). *Planbureau: boeren weg uit Brabant, Gelderland en Overijssel door strengere regels*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2387989-planbureau-boeren-weg-uit-brabant-gelderland-en-overijssel-door-strengere-regels>
- NOS. (2021b, 6 juli). *CDA maakt “pijnlijke keuze”: veestapel moet kleiner*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2388129-cda-maakt-pijnlijke-keuze-veestapel-moet-kleiner>
- NOS. (2021c, 7 juli). *Nieuw boerenprotest, landbouw in bepaalde gebieden verder in het nauw*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2388278-nieuw-boerenprotest-landbouw-in-bepaalde-gebieden-verder-in-het-nauw>
- NOS. (2021d, oktober 28). *Het is nu echt zeker: dit wordt de langste kabinetsformatie ooit*. NOS.nl. <https://nos.nl/collectie/13861/artikel/2403370-het-is-nu-echt-zeker-dit-wordt-de-langste-kabinetsformatie-ooit>
- NOS. (2021e, december 4). *Demonstratie Kick Out Zwarte Piet in Volendam, betogers weg onder politiebegeleiding*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2408169-demonstratie-kick-out-zwarte-piet-in-volendam-betogers-weg-onder-politiebegeleiding>
- NOS. (2022a, 5 juli). *“No farmers, no food”? En andere vragen over de boerenblokkades*. NOS.nl. <https://nos.nl/collectie/13901/artikel/2435465-no-farmers-no-food-en-andere-vragen-over-de-boerenblokkades>
- NOS. (2022b, 5 augustus). *Boerenorganisaties fel over stikstofoverleg, dreigen met “hardste acties” ooit*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2439519-boerenorganisaties-fel-over-stikstofoverleg-dreigen-met-hardste-acties-ooit>
- NOS. (2022c, 5 augustus). *Overleg over stikstof loopt uit, LTO boos over “eenzijdige berichtgeving”*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2439466-overleg-over-stikstof-loopt-uit-lto-boos-over-eenzijdige-berichtgeving>
- NOS. (2022d, 15 augustus). *Afgelopen weken ruim honderd arrestaties na boerenprotesten*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2440717-afgelopen-weken-ruim-honderd-arrestaties-na-boerenprotesten>

- NOS. (2022e, 30 augustus). *Boeren alsnog om tafel met Remkes over stikstof na verandering agenda*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2442660-boeren-alsnog-om-tafel-met-remkes-over-stikstof-na-verandering-agenda>
- NOS. (2022f, 8 september). *Treinstaking gaat definitief door, overleg tussen NS en bonden zonder resultaat*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2443814-treinstaking-gaat-definitief-door-overleg-tussen-ns-en-bonden-zonder-resultaat>
- NOS. (2022g, 10 september). *Achterban van huisartsenvereniging wijst zorgakkoord af*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2444096-achterban-van-huisartsenvereniging-wijst-zorgakkoord-af>
- NOS. (2022h, 24 september). *We staken, demonstreren en procederen. Wie poldert er nog?* NOS.nl. <https://nos.nl/nieuwsuur/video/2445859-we-staken-demonstreren-en-procederen-wie-poldert-er-nog>
- NOS. (2022i, 12 november). *Duizenden lopers in mars tegen abortus Den Haag, ook tegendemonstraties*. NOS.nl. <https://nos.nl/artikel/2452115-duizenden-lopers-in-mars-tegen-abortus-den-haag-ook-tegendemonstraties>
- Omroep Brabant. (2019, 14 mei). *Minister Grapperhaus wil varkensboer in Boxtel opzoeken*. <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2997901/minister-grapperhaus-wil-varkensboer-in-boxtel-opzoeken>
- Oostingh, R. (2023, 3 januari). *LTO Noord-voorzitter Bruins na turbulent jaar: “We willen aan de slag”*. RTV Drenthe. <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/15196718/lto-noord-voorzitter-bruins-na-turbulent-jaar-we-willen-aan-de-slag>
- Prak, M. R., & Van Zanden, J. L. (2013). *Nederland en het Poldermodel: sociaal-economische geschiedenis van Nederland, 1000-2000*. Bert Bakker.
- RTL Nieuws. (2022a, 29 juni). *Wereldwijde aandacht voor protest Nederlandse boeren: “Stikstofbom ontploft”*. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5318038/media-buitenland-wereld-berichten-nederlandse-boeren-protesten>

- RTL Nieuws. (2022b, 22 september). *Bemiddelaar Remkes presenteert rapport over stikstof op 5 oktober*. <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5335009/remkes-presenteert-rapport-over-stikstof-op-5-oktober>
- Scharpf, F. (1987). A game-theoretical interpretation of inflation and unemployment in Western Europe. *Journal of Public Policy*, 7, 227-258.
- Scharpf, F. (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitter, P. (1979). Still the century of corporatism? In P. Schmitter & G. Lembruch (Eds.), *Trends Towards Corporatist Intermediation* (pp. 43-94). Sage.
- Schmidt, V. (2013). Democracy and Legitimacy in the European Union revisited: input, output and throughput legitimacy. *Political Studies*, 61, 2-22.
- Seawright, J., & Gerring, J. (2008). Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political research quarterly*, 61(2), 294-308.
- SER. (2022, 16 september). *Kim Putters, nieuwe SER-voorzitter*. www.ser.nl.
<https://www.ser.nl/nl/Publicaties/SERmagazine/overzicht/kim-putters-ser-voorzitter>
- SER. (z.d.). *De kracht van het overleg*. <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/brochure/publieksbrochure-kracht-overleg.pdf?la=nl&hash=C77CC6E477313C269078298C5AD6A045>
- Smit, P. H. (2020, 6 februari). *Boerenorganisaties moeten de radikalinski's van de FDF wel tolereren – voorlopig tenminste*. de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/boerenorganisaties-moeten-de-radikalinski-s-van-de-fdf-wel-tolereren-voorlopig-tenminste~b43d02d2/>
- Timmermans, A. I., Coops, R., van Keep, S., de Lange, R. & van Venetië, E. (2019). *Public affairs in maatschappelijk perspectief: professionals tussen wetenschap en praktijk*. Wolters Kluwer.
- Torenvlied, R. (2005). Van Poldermodel naar lobbymodel?. *Beleid en Maatschappij*, (4).

- Trouw. (2022, 5 augustus). *Farmers Defence Force: maak je op voor hardste acties ooit*. <https://www.trouw.nl/nieuws/farmers-defence-force-maak-je-op-voor-hardste-acties-ooit~beeade9b/>
- Van Dalen, T. W. F. (2020). *Samen aan de poldertafel* [Masterscriptie]. Universiteit Leiden.
- Van Dam, P., Turpijn, J. & Mellink, B. (2014). *Onbehagen in de polder: Nederland in conflict sinds 1795* (1ste editie). Amsterdam University Press.
- Van den Berg, J. Th. J., & Franke, M. C. M. (1998). Van 'Ijzeren Ring' tot 'Poldermodel'. In M. P. C. M. van Schendelen & B. M. J. Pauw (Reds.), *Lobbyen in Nederland: Professie en profijt* (33-53). Sdu.
- Van der Aa, E. (2022, 18 juni). *Radicale boeren willen voedselvoorziening platleggen en vaker bij huis minister langs*. AD.nl. <https://www.ad.nl/binnenland/radicale-boeren-willen-voedselvoorziening-platleggen-en-vaker-bij-huis-minister-langs~a83fec7b8/>
- Van der Meer, T. (2022, 29 juli). *Farmers Defence Force denkt toch na over gesprek met Remkes nu LTO 'zich niet aan afspraak heeft gehouden'*. AD.nl. Geraadpleegd op 10 oktober 2022, van <https://www.ad.nl/binnenland/farmers-defence-force-denkt-toch-na-over-gesprek-met-remkes-nu-lto-zich-niet-aan-afspraak-heeft-gehouden~adda603d/>
- Van der Meer, T., Van der Kolk, H., & Rekker, R. (red.). (2018). *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal Kiezersonderzoek 2017*. Amsterdam: Stichting KiezersOnderzoek Nederland (SKON). <https://www.dpes.nl/>
- Van der Zwan, N. (2016). Het pensioenmirakel ontleed. In M. Keune (Red.), *Nog steeds een mirakel? De legitimiteit van het Poldermodel in de eenentwintigste eeuw*. (pp. 143–167). Amsterdam University Press.
- Van Rooijen, F. (2022, 12 augustus). *Boeren geschrokken van hakenkruisvlag: 'Hebben hier niets mee te maken'*. Metronieuws.nl. <https://www.metronieuws.nl/in-het-nieuws/binnenland/2022/08/boeren-geschrokken-hakenkruisvlag/>
- Visser, J., & Hemerijck, A. (1997). *A Dutch Miracle': Job Growth, Welfare Reforms and Corporatism in the Netherlands*. Amsterdam University Press.

Woldendorp, J. (2005). *The polder model--from disease to miracle?: Dutch neo-corporatism 1965-2000*. Rozenberg Publishers.

Woldendorp, J. J. (1995). Neo-corporatism as a strategy for conflict regulation in the Netherlands (1970-1990). *Acta Politica*, 30(2), 121-151.

Woldendorp, J., & Keman, H. (2007). The Polder Model Reviewed: Dutch Corporatism 1965—2000. *Economic and Industrial Democracy*, 28(3), 317-347.

Zimmermann, E. (1986). *Neokorporative Politikformen in den Niederlanden. Industriepolitik, kollektive Arbeitsbeziehungen und hegemoniale Strukturen seit 1918*. Campus.